

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

**VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY V ČESKÉ
REPUBLICCE A JEJÍ SOUČASNÁ
PODOBA**

Bakalářská práce

České Budějovice 2012

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Marek Šebeš, Ph.D.

Autor:

Kateřina Zemková

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů

V Českých Budějovicích 27. dubna 2012

.....

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Marku Šebešovi, Ph.D. za cenné připomínky a rady, které mi dával po dobu zpracování této práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá vývojem rodinné politiky v České republice a její současnou podobou. Nejprve je charakterizována rodina a její důležitost ve společnosti. Následně je přiblížena současná česká rodina ze sociodemografické perspektivy a její proměny v uplynulých dvaceti letech. Poté práce definuje pojem rodinná politika a vymezuje druhy státních intervencí na podporu rodinného života v České republice. To, jak se tento systém státní pomoci rodinám vytvářel, je předmětem následující části práce, která se zabývá vývojem rodinné politiky od vzniku samostatného Československa do roku 1989. Důraz je kladen na popis vývoje vybraných finančních stimulů vztahujících se k této problematice. Jejich vývoj po roce 1989 je analyzován v navazující, závěrečné kapitole. Zároveň je zde přiblížen přístup státu k rodině po roce 1989 a jsou nastíněny základní dokumenty státní politiky vůči rodinám.

KLÍČOVÁ SLOVA

Rodinná politika, novomanželské půjčky, podpora při narození dítěte, mateřský příspěvek, rodičovský příspěvek, přídavky na děti, mateřská dovolená

ABSTRACT

The bachelor work presents the development of family policy in the Czech Republic and its current form. At first, it describes the family and its importance to the society. Secondly, it introduces the current Czech family from the socio-demographic point of view and its changes in the last twenty years. After that, this work defines the term of family policy and specifies types of the governmental interventions to support family life in the Czech Republic. The next part of this work shows how the governmental helping system for families originated. It studies the development of the family policy from the origin of independent Czechoslovakia to year 1989. The description of the development of selected financial stimuli related to this issue is stressed. Their development after 1989 is analyzed in the following, final, chapter. It also introduces the attitude of the state to a family after 1989 and mentions the basic documents of governmental policy towards families.

KEY WORDS

Family policy, newlywed loans, childbirth contribution, maternity contribution, paternal contribution, child benefit, maternity leave.

OBSAH

ÚVOD.....	8
LITERÁRNÍ REŠERŠE.....	10
1 RODINA JAKO STŘED ZÁJMU RODINNÉ POLITIKY.....	11
1.1 RODINA A JEJÍ CHARAKTERISTIKA.....	11
1.2 PROMĚNY RODINY V NOVODOBÝCH DĚJINÁCH.....	12
1.3 PROMĚNY ČESKÉ RODINY PO ROCE 1989.....	13
1.3.1 Demografický vývoj	13
1.3.1.1 <i>Sňatečnost</i>	13
1.3.1.2 <i>Rozvodovost</i>	15
1.3.1.3 <i>Porodnost</i>	16
1.3.2 Proměny rodinného života	17
2 RODINNÁ POLITIKA	19
2.1 DEFINICE RODINNÉ POLITIKY	19
2.2 VYMEZENÍ RODINNÉ POLITIKY	20
3 VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY NA ÚZEMÍ ČR V OBDOBÍ 1918–1989.....	23
3.1 OBDOBÍ PO VZNIKU SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKA.....	23
3.2 OBDOBÍ 1945–1950.....	24
3.3 50. LÉTA 20. STOLETÍ	25
3.4 60. LÉTA 20. STOLETÍ	27
3.5 70. LÉTA 20. STOLETÍ	29
3.6 80. LÉTA 20. STOLETÍ	32
3.7 SHRNUÍ OBDOBÍ PŘED ROKEM 1989	33
4 VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY NA ÚZEMÍ ČR PO ROCE 1989.....	41
4.1 PŘÍSTUP STÁTU K RODINNÉ POLITICE	41
4.1.1 Národní koncepce rodinné politiky.....	43
4.1.2 Národní koncepce podpory rodin s dětmi.....	44
4.1.3 Přehled dalších dokumentů na podporu rodiny	45
4.2 ANALÝZA VÝVOJE VYBRANÝCH DÁVEK NA PODPORU RODINY	45
4.2.1 Novomanželské půjčky	45
4.2.2 Podpora při narození dítěte	46
4.2.3 Mateřská dovolená spojená s peněžitou pomocí v mateřství.....	49
4.2.4 Rodičovský příspěvek.....	51
4.2.5 Přídavky na děti	56
4.3 SHRNUÍ OBDOBÍ PO ROCE 1989	60

ZÁVĚR	61
SUMMARY	64
ZDROJE	66
SEZNAM GRAFŮ	73
SEZNAM OBRÁZKŮ	73
SEZNAM TABULEK.....	73
SEZNAM PŘÍLOH.....	73
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	74
PŘÍLOHY	75

ÚVOD

Rodina jako nezastupitelná jednotka společnosti je v moderní společnosti pod zvláštní ochranou státu. Je chráněna zákonem a je předmětem různých opatření rodinné politiky. Jedním z cílů této práce bude definování a vymezení pojmu rodinná politika. Dále budeme analyzovat vývoj rodinné politiky na území České republiky od vzniku samostatného Československa v roce 1918 a její současnou podobu. Důraz bude kladen na analýzu vývoje vybraných finančních opatření na podporu rodiny a jejich následnou komparaci.

V první kapitole se budeme zabývat rodinou a její charakteristikou, důležitostí, jakou má rodina ve společnosti. Ukážeme proměny české rodiny po roce 1989 se zaměřením na demografické ukazatele sňatečnosti, rozvodovosti a porodnosti a dále proměny rodinného života především v oblasti struktury domácností a počtu dětí v rodině.

Protože je stále obtížné formulovat termín „rodinná politika“ budeme se této problematice věnovat ve druhé kapitole. Zároveň představíme systém a oblasti působení rodinné politiky tak, jak jsou charakteristické pro Českou republiku.

Obsahem třetí kapitoly bude geneze rodinné politiky na území České republiky v letech 1918–1989, zvláště co se týče finanční podpory rodiny. Zaměříme se na to, jak se v průběhu času vyvíjelo poskytování podpory rodinám v podobě novomanželských půjček, podpory při narození dítěte, mateřské dovolené spojené s peněžitou pomocí v mateřství, mateřského příspěvku a přídavků na děti. Na základě analýzy primárních dat (právních předpisů) a sekundárních dat (publikací) vytvoříme sumarizaci poznatků a uvedeme je v podobě přehledných tabulek.

Protože Česká republika jako stát vznikla formálně až v roce 1969, kdy byl stát Československo přeměněn na federaci dvou formálně suverénních národních států, České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, použijeme, co se týče sledování různých dávek, údajů, které platily pro celý stát Československo, případně pro celou federativní republiku, tedy samozřejmě také jen na území nynější České republiky.

Ve čtvrté kapitole přiblížíme přístup státu k rodinné politice po roce 1989. Analyzujeme vývoj vybraných dávek na podporu rodiny v tomto období a porovnáme je

se stavem před rokem 1989. Zaměříme se na to, zda si tyto vybrané dávky po roce 1989 zachovaly svůj charakter, jak se změnila jejich konstrukce a podoba a jaký význam mají pro rodiny.

LITERÁRNÍ REŠERŠE

Pro potřeby naší práce vycházíme především z monografických publikací, příspěvků jednotlivých autorů věnujících se rodinné politice, kterým je např. na stránkách Demografie – Revue pro výzkum populačního vývoje věnován dostatečný prostor, a z přijatých právních opatření.

Vývojem podpory rodin před rokem 1989 se zabývá Milada Bartošová (1979) ve své publikaci Československá populační politika včera a dnes. Jelikož je publikace z roku 1979, je zde zachycen vývoj populační politiky od roku 1945 pouze do toho období. Autorka se věnuje popisu hlavních součástí populační politiky a jejich vývoje v kontextu celkových společenských změn. Její tvrzení doplňujeme a porovnáváme s dalšími autory věnujícími se tomuto tématu a především s právními předpisy, které podobu jednotlivých opatření na podporu rodiny upravují. Důležitým autorem, který tuto problematiku rozebírá, je Milan Kučera. Inspirací byly především jeho články Populační politika Československa (1968) a Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu (2001). Tématem rodinné politiky se zabývají i autoři Poláková, Průša (1993), kteří se ve své publikaci Vybrané otázky z rodinné a bytové politiky věnují období i před rokem 1945.

Hlavním zdrojem pro shrnutí vývoje rodinné politiky po roce 1989 je v publikaci Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? příspěvek Jiřiny Kocourkové (2006) Od politiky populační k politice rodinné: vývoj v ČR od počátku 90. let. Autorka zde velmi přehledně a výstižně popisuje změny, které proběhly v oblasti rodinné politiky po roce 1989. Toto období přitom člení na tři časové etapy: období transformační, období hledání nových přístupů a období přípravy koncepce rodinné politiky. Problematice rodinné politiky se autorka věnuje i v dalších člancích a příspěvcích.

Pro analýzu vývoje vybraných dávek na podporu rodiny vycházíme z právních předpisů upravujících podobu těchto dávek. Jedná se především o zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců a zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění. Zákony jsou zkoumány ve všech svých novelizovaných podobách.

1 RODINA JAKO STŘED ZÁJMU RODINNÉ POLITIKY

1.1 RODINA A JEJÍ CHARAKTERISTIKA

Proč je na úvod důležité říci pár slov k rodině? Rodina je v moderní rozvinuté společnosti předmětem podpory nejrozličnějších opatření rodinné politiky, a jakožto nezastupitelná jednotka společnosti je pod zvláštní ochranou státu a chráněna zákonem. V dnešní době je velmi obtížné najít jednotnou definici rodiny, protože její podoba je v čase významně proměnlivá. Například Veselá (2005) hovoří o rodině tehdy, když se muži a ženy, kteří spolu žijí, narodí dítě. Takový pohled poukazuje spíše na rodinu tradiční, současné podoby rodiny se ale mohou značně lišit. Krebs (2005) rozšiřuje toto pojetí na „*soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo bez nich, nebo jednoho rodičů s dítětem nebo bez nich.*“ Obecně ale můžeme definovat rodinu jako základní jednotku společnosti, která má se svými funkcemi nezastupitelnou roli. Jedná se o funkci biologickou, sociální, výchovnou a ekonomickou.

Pro společnost je rodina nepostradatelná, protože vychovává a socializuje nové jedince, podílí se na tvorbě jejich osobnosti, poskytuje jim ochranu a bezpečí a slouží k uspokojování jejich základních potřeb. Avšak jediné zdravá a funkční rodina může poskytnout odpovídající výchovu. Proto odborníci zdůrazňují základní podobu rodiny založenou na manželství a rodičovství. Jen taková rodina vykazuje největší míru stability. Nesezdané soužití může být sice stejně pevné jako manželství, nicméně při obtížích nemusí partneři vynaložit takovou snahu o jeho udržení. Kučera (2009) se navíc ptá, jestli jsou takoví lidé schopni zodpovědně pečovat o děti a vychovávat je, když nejsou schopni přiznat odpovědnost jeden za druhého. Proto je nezbytné, aby společnost nevníkala manželství jen jako přežitek a stát uzavírání manželských svazků podporoval.

To, že se pohled na rodinu v uplynulých letech značně proměnil, dokazuje i Freiová (1998). Připomíná, že po listopadu 1989 se začal uplatňovat tzv. liberalistický princip, v rámci něhož je rodičovství chápáno spíše jako „soukromé hobby“ srovnatelné s jinými individuálními zájmy. Rodina ztratila svůj respekt. Zatímco v předindustriální době znamenalo mít vlastní dítě jisté zabezpečení na stáří, se vznikem sociálního státu vzal tuto funkci na sebe stát. Rodina ztratila svou ekonomickou nezávislost a začala být

závislá na péči státu a jeho systému sociálního zabezpečení. Nicméně stát je zas závislý na rodině, která výchovou dětí poskytuje budoucí pracovní síly. Z toho důvodu je stát povinen podporovat rodiny s dětmi a snažit se odstranit jejich nevýhodné (zejména ekonomické) postavení vůči jedincům, kteří se rozhodnou prožít svůj život bez dětí a věnovat ho například pracovní kariéře. Jak říká Kučera (2009), i tací budou jednou nárokovat podíl ze společenských prostředků, přestože do nich přispěli daleko méně než ti, kteří se rozhodli k péči o děti, a omezili tak vlastní příjmy určené k osobní spotřebě.

1.2 PROMĚNY RODINY V NOVODOBÝCH DĚJINÁCH

Do 19. století bylo běžné, že uzavření sňatku ani založení rodiny nebylo osobní a svobodnou volbou. Matoušek (2003a) uvádí, že například ve středověku bylo třeba mít k založení rodiny souhlas vrchnosti. Ve výběru životního partnera sehrávala větší roli rodičovská rozhodnutí než osobní preference mladých jedinců a manželství mělo velikou váhu, bylo chápáno jako nerozlučitelný svazek muže a ženy. Tradiční rodina byla založena především na plození dětí. Jedině ty byly v době neexistence sociálního státu zárukou ekonomického zabezpečení rodičů ve stáří. Rodina byla v tomto období stabilní a plnila primárně biologickou, ekonomickou a výchovnou funkci.

Pojetí rodiny se začalo postupně měnit až s nástupem industrializace v 19. století. Jednou z hlavních změn souvisejících se zavedením továrního způsobu výroby bylo oddělení místa bydliště od místa pracoviště. To znamená, že původní pracovní místo v rodině bylo nahrazeno novým pracovním místem v továrně. S tím se začala zvyšovat také zaměstnanost žen, a přestože měly na trhu práce horší postavení, přestal být muž jediným, kdo zajišťoval rodinný příjem. V tomto ohledu jeho výsadní postavení začalo upadat, žena byla schopná vlastního výdělků a mohla se zbavit své závislosti na muži. Například u nás se snaha o co největší zaměstnanost žen projevila především v 50. letech 20. století. Aby se žena mohla plně věnovat svému zaměstnání, měla být výchova dítěte přenesena z rodiny do zařízení kolektivní péče. Až s postupem času se na základě různých výzkumů došlo k závěru, že v péči o děti nejmladšího věku je rodina nenahraditelná, a od těchto snah se upustilo. Mimo jiné ovlivnilo přístup k rodině ve 20. století benevolentnější zákonodárství ohledně rozvodů a interrupcí nebo rozšíření antikoncepčních prostředků. Rodiče tak mohli korigovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec. V takovém případě upřednostňovali před dítětem své individuální zájmy. Matoušek (2003b) připomíná, že takové trendy se poprvé objevily ve 30. letech

20. století a po jejich útlumu během 2. světové války znovu zesílily v 60. letech. Změna rodinného chování obnášela především rozpad vícegeneračního soužití, oddalování sňatků, případně přistoupení na formu nesezdaného soužití, nárůst rozvodovosti nebo prodlužování doby, po kterou děti zůstávají v jedné domácnosti s rodiči. Výjimkou tak nejsou mladí lidé blížíící se třicátému roku věku, kteří stále žijí u svých rodičů. Následující změny dokumentuji v další části práce na příkladu české rodiny.

1.3 PROMĚNY ČESKÉ RODINY PO ROCE 1989

Lidská společnost je prvek, který se dynamicky vyvíjí na základě vnějších změn – politických, ekonomických, industriálních a dalších. Proto si musíme uvědomit, že i vývoj rodiny prošel určitými fázemi a má své trendy. Česká rodina započala svou největší proměnu na přelomu 80. a 90. let. Tak jak došlo v listopadu 1989 ke změně politického režimu z totalitního na demokratický, tak se proměnilo i populační a rodinné chování. Zatímco dříve se mladí lidé připravovali pouze na své budoucí povolání a poté zakládali vlastní rodiny, s uvolněním politických poměrů se jim naskytly nové možnosti, které odsunuly rodinu do pozadí. Jednou z příčin se stalo naskytnutí libovolného vysokoškolského vzdělání jako předpokladu k získání dobrého zaměstnání a kariérního růstu. Bez řádného zabezpečení se málokomu přestalo chtít vstupovat do rodinného života. Svůj podíl mělo také otevření státních hranic, které umožnilo jejich neomezené překračování. Umožnilo jednak zaměstnání v zahraničí, jednak cestování. Pro mladé lidi to byla nová zkušenost a navíc si uvědomovali ztrátu části své svobody, o kterou by přišli založením rodiny. Kromě těchto a celé řady dalších nových příležitostí ovlivnila rodinné chování změna přístupu státu k rodině. Stát především upustil od své pronatalitní populační politiky a podpora rodiny klesla na minimum.

1.3.1 Demografický vývoj

1.3.1.1 Sňatečnost¹

Původně bylo předpokládáno, že se úroveň sňatečnosti v 90. letech bude zvyšovat, protože se do věku nejvyšší intenzity sňatečnosti dostávaly ročníky ze silné demografické vlny 70. let. Přesto se tomu tak nestalo a počty uzavřených sňatků

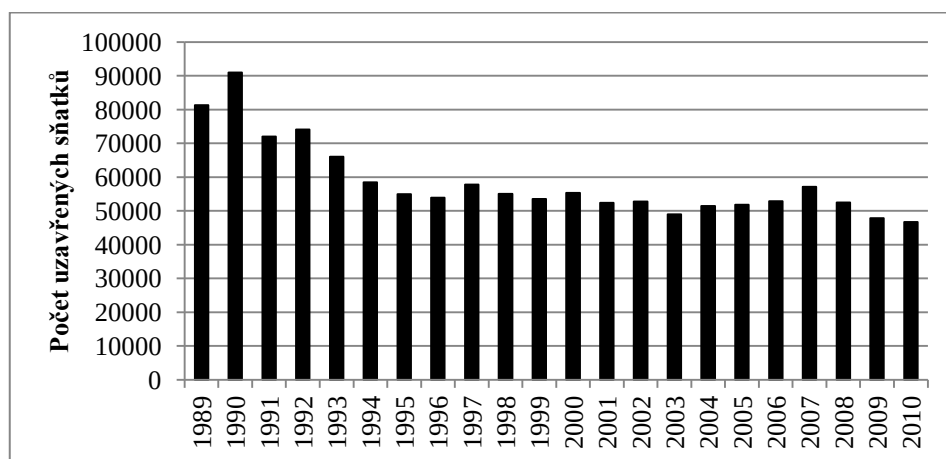
¹ Udává počet sňatků na 1 000 obyvatel.

se v zásadě po roce 1989 začaly snižovat. Z původních 81 262 uzavřených sňatků v roce 1989 klesl jejich počet na 46 746 v roce 2010. To znamená, že se počet sňatků propadl o 42,5 %. Přesto v tomto klesajícím trendu můžeme zpozorovat v některých letech nárůst počtu sňatků. Největší výkyv se odehrál hned v roce 1990, kdy počet sňatků vystoupal na 90 953. Jak uvádí Národní zpráva o rodině (2004), bylo jednou z příčin připravované omezení novomanželských půjček. Dalším důvodem ale mohl být fakt, že se lidé v době nejistoty uchylují do okruhu své rodiny a změna režimu takovou nejistotou bezesporu byla². Nárůsty počtu sňatků v letech 1992 a 1997 můžeme považovat za zanedbatelné. Naopak v letech 2004–2007 zaznamenáváme dlouhodobý nárůst, který právě souvisí s odkládáním sňatků z 90. let.

V souvislosti se sňatečností můžeme také sledovat průměrný věk při vstupu do prvního sňatku. Zatímco před rokem 1989 se u mužů tento věk pohyboval v rozmezí 21,4–21,8 let a u žen 24,2–24,9 let, v roce 2010 zaznamenáváme veliký posun do pozdějších let věku. U mužů se jedná o průměrný věk 32,2 let, u žen 29,4 let.

Při pozorování těchto negativních trendů se dá do budoucna dále předpokládat snižující počet sňatků, nárůst nesezdaných soužití i průměrného věku při uzavírání sňatku. Příčinou shledáváme měnící se priority a zájmy mladých lidí a dále jejich obtížnou ekonomickou situaci se snahou zabezpečit nejprve sebe a teprve potom začít zakládat rodinu.

Graf č. 1: Vývoj počtu sňatků v letech 1989–2010

Data: ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování

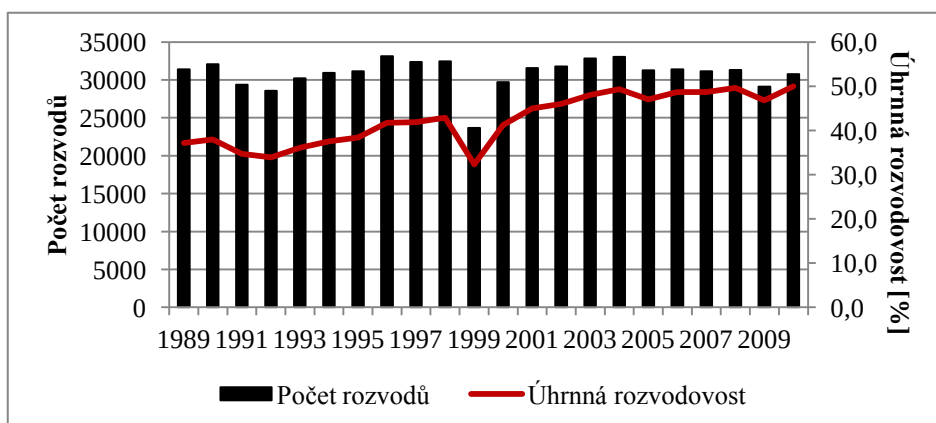
² Podobné chování bylo možné zpozorovat po okupaci ČSSR v roce 1968.

1.3.1.2 Rozvodovost³

Intenzita rozvodovosti v České republice se řadí k těm nejvyšším v Evropě. Z grafu č. 2 je patrné, že roční počet rozvodů se ustálil a pohybuje se na hranici třiceti tisíc. Nicméně tato skutečnost může být vzhledem ke snižujícímu se počtu uzavřených sňatků zavádějící. Úhrnná rozvodovost⁴ se totiž neustále zvyšuje, a to z původních 37,2 % v roce 1989 na 50 % v roce 2010. To znamená, že každé druhé manželství skončilo rozvodem. Jediným světlým okamžikem v této nelichotivé situaci bylo snížení počtu rozvodů a rozvodovosti v roce 1999. Vliv na to mělo přijetí novely zákona o rodině⁵, podle které došlo ke zpřísnění podmínek rozvodu manželů s nezletilými dětmi. Nicméně účinkem bylo spíše protáhnutí doby rozvodu v souvislosti se zavedením novely do praxe (Národní zpráva o rodině, 2004). Následně se totiž rozvodovost začala opět zvyšovat.

Tento fakt můžeme přisoudit skutečnosti, že v tomto ohledu je u nás velmi liberální zákonodárství. Vysoké hodnoty rozvodovosti můžeme zpozorovat také ve skandinávských zemích, Velké Británii, Rakousku, pobaltských zemích nebo Bělorusku. Naopak nízká rozvodovost je charakteristická pro tradičně katolické státy jako Polsko, Itálie, Španělsko apod. (Národní zpráva o rodině, 2004). Domníváme se, že ani do budoucna se nadá očekávat výrazné zlepšení bez zpřísnění právních a finančních podmínek rozvodového řízení. Pro zmírnění rozvodovosti je také důležité zdůrazňování hodnoty manželství a jeho podpora formou výchovy k rodinnému soužití, manželských kurzů a dalších aktivit.

Graf č. 2: Vývoj počtu rozvodů a úhrnné rozvodovosti v letech 1989–2010

Data: ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování

³ Udává počet rozvodů připadajících na 1 000 obyvatel středního stavu. (Toušek a kol., 2008)

⁴ Udává, jaký podíl původně uzavřených manželství se rozvede.

⁵ § 25 zákona č. 91/1998 Sb.

1.3.1.3 Porodnost⁶

Vývoj porodnosti se stal po roce 1989 jedním z nejdiskutovanějších demografických procesů. Jedná se totiž o proces, který je spolu s úmrtností základní součástí reprodukce obyvatelstva. Na rozdíl od sňatečnosti a rozvodovosti tak počet narozených přímo ovlivňuje věkové složení populace.

Stejně jako v případě sňatečnosti se očekávala v 90. letech zvýšená porodnost, jelikož se do věku nejvyšší plodnosti dostávaly silné ročníky žen ze 70. let. Tomu se tak ale nestalo, jelikož se změnou režimu došlo také ke změně rodinného chování, které v tomto ohledu obnášelo především odsouvání dětí do pozdějšího věku. Proto došlo na přelomu 80. a 90. let ke stagnaci počtu narozených a následně k jeho hlubokému propadu. Roční počet narozených se v polovině 90. let ustálil na přibližně 90 tisících narozených, v roce 1999 došlo dokonce k poklesu počtu narozených pod hranici 90 tisíc. Významným mezníkem byl rok 2000, kdy započal nárůst porodnosti. V té době tedy začaly rodit ženy, které dítě dosud odkládaly. Počet narozených následně rostl až do roku 2008, kdy dosáhl hodnoty 119 842.

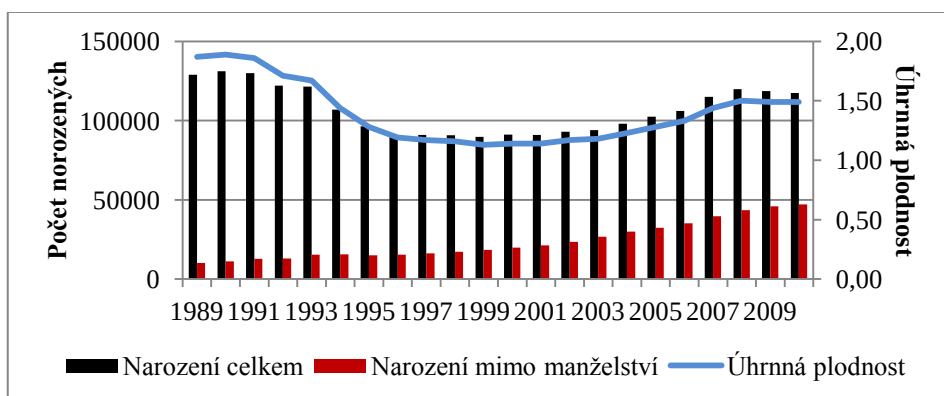
S porodností souvisí úhrnná plodnost⁷, která zaznamenala obdobný vývoj. Její hodnota se po celé sledované období pohybuje výrazně pod hranicí 2,1, tedy pod hodnotou zaručující zachování prosté reprodukce. Svého minima dosáhla úhrnná plodnost také v roce 1999, kdy klesla na hodnotu 1,13. Následně došlo k jejímu nárůstu, až se v roce 2008 ustálila na hodnotě 1,50.

Jak znázorňuje graf č. 3, jiná situace nastala v případě počtu narozených mimo manželství. Jejich podíl totiž po celé období narůstá. V roce 2010 se mimo manželství narodilo již přes 40 % dětí.

⁶ Počet narozených připadajících na 1 000 obyvatel středního stavu obyvatelstva v daném roce (Toušek a kol., 2008).

⁷ Vyjadřuje, kolik dětí se živě narodí jedné ženě během celého jejího reprodukčního období za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zůstaly na stejné úrovni jako v daném kalendářním roce (Toušek a kol., 2008).

Graf č. 3: Vývoj počtu narozených a úhrnné plodnosti v období 1989–2010

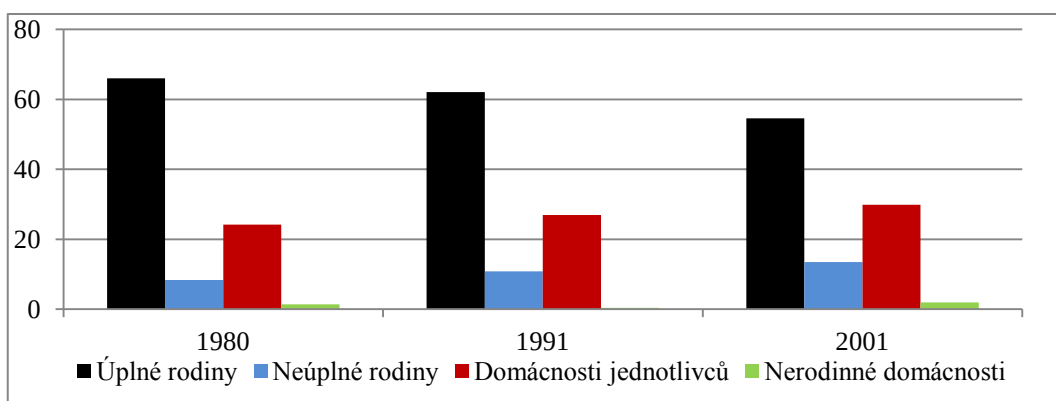
Data: ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování

1.3.2 Proměny rodinného života

Se změnami demografického chování souvisí i proměny rodinného života. V první řadě, v návaznosti na pokles sňatečnosti a nárůst rozvodovosti, dochází ke změnám v uspořádání domácností. Jejich strukturu od roku 1980 reflektuje graf č. 4. Je patrné, že ve sledovaném období se trvale snižuje podíl úplných rodin. Zatímco v roce 1980 představovaly 66 % všech domácností, v roce 2001 se jejich podíl snížil na 54,6 %. Naopak podíl neúplných rodin se z původních 8,4 % zvýšil na 13,5 %. Možný (2008) ale doplňuje, že i přes tento stav je neúplná rodina pro většinu populace stále vnímána spíše jako dočasné až nouzové řešení. Stejně rostoucí trend má i podíl domácností jednotlivců. Při podrobnějším zkoumání této kategorie zjistíme, že se jedná převážně o mladé muže, kteří žijí sami⁸. Jedinci, kteří žijí takovýmto způsobem, si vysloužili označení singels.

Graf č. 4: Struktura českých domácností v období 1980–2001

Data: ČSÚ

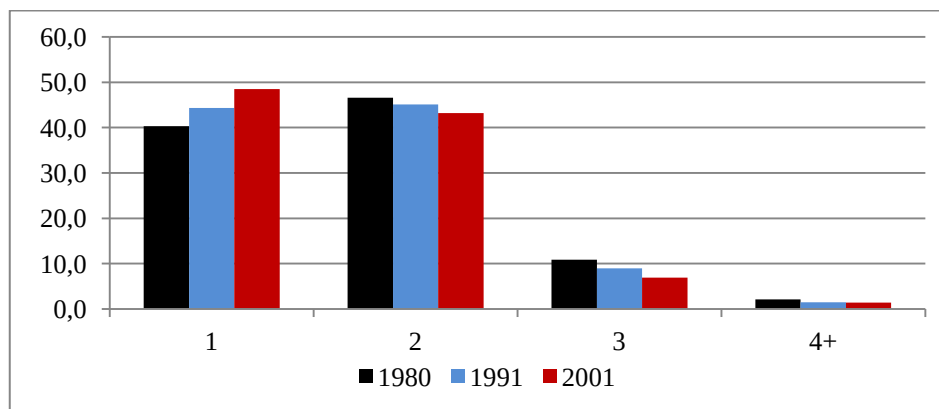
Zdroj: Vlastní zpracování

⁸ Po sčítání obyvatelstva v roce 2001 představoval podíl domácností jednotlivců – mužů ve věkové kategorii do 35 let 31 %, žen žijících samostatně bylo oproti tomu 14,4 %.

Rozšířenou formou rodinného života se stala po roce 1989 nesezdaná soužití. Této podobě začali dávat přednost především mladí lidé, pro jejichž část ztratilo manželství svou hodnotu, a společnost tuto formu soužití začala tolerovat. Nezřídka se setkáme s názorem, že ke společnému soužití není třeba žádné potvrzení. Uzavřením sňatku ale přijímáme zodpovědnost za náš budoucí život, neponecháváme si žádnou možnost snadného úniku ze společného svazku, a ten se tak stává stabilnějším. To, že se nesezdané soužití stalo přijatelnější variantou, dokazují zjištěné hodnoty. Z 85 tisíc nesezdaných soužití v roce 1991 vzrostl jejich počet na 125 tisíc v roce 2001.

V závislosti na poklesu plodnosti můžeme vysledovat i některé změny týkající se podoby rodiny. Po roce 1989 ubývá rodin s více dětmi. Jak uvádí graf č. 5, v roce 2001 se nejčastějším modelem stala rodina s jedním dítětem. Zatímco na začátku 90. let ještě mírně převažovaly rodiny se dvěma dětmi, v roce 2001 představoval podíl rodin s jedním dítětem již 48,5 % a se dvěma dětmi 43,5%. Dalším faktorem ovlivňujícím plodnost je vzdělanost žen. Možný (2008) uvádí, že tato skutečnost se na plodnosti žen odráží negativním způsobem. Platí totiž pravidlo, že čím vzdělanější žena je, tím se dá očekávat, že bude mít méně dětí. Především díky studiu žena odsouvá těhotenství do pozdějšího věku. V roce 1991 představoval průměrný věk matky 24,7 let, ale v roce 2010 už 29,6 let. Za předpokladu tohoto věku se dá očekávat, že žena už nikdy nedosáhne takového počtu dětí, jakého by dosáhla, kdyby těhotenství neodkládala.

Graf č. 5: Rodinné domácnosti podle počtu dětí [%]

Data: ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování

2 RODINNÁ POLITIKA

Zatímco za minulého režimu byla uplatňována pronatalitní populační politika, jejímž důsledkem byl částečně baby-boom 70. let, po listopadu 1989 dochází k ustoupení zájmu státu o populační problematiku do pozadí. Kocourková (2006) mluví dokonce o populační politice jako o politickém tabu právě z důvodu jejího spojení s minulým režimem, který zasahoval do práv a svobod občanů. Zvýšený zájem o rodinu se začíná znovu objevovat až počátkem nového tisíciletí a téma rodinné politiky nabývá na významu. Tento fakt dokazuje pravidelné pořádání konferencí o rodinné politice či množství přijatých dokumentů po roce 2000 věnujících se rodinné problematice. Těmi byly Národní zpráva o rodině (2004), z ní vycházející Národní koncepce rodinné politiky (2005) a následně Národní koncepce podpory rodin s dětmi (2009).

2.1 DEFINICE RODINNÉ POLITIKY

Pokud se budeme snažit definovat rodinnou politiku, můžeme čerpat z literatury, která nám poskytne hned několik možných definice. Kučera (2009: 274) definuje rodinnou politiku jako *„úsilí vytvářet různými společenskými opatřeními příznivé podmínky pro vznik legitimních manželských svazků a jejich existenci jako prostor pro reprodukci v rodinách a současně tvorbu lidského kapitálu výchovou a vzděláním dětí v nich.“* Krebs (2005: 344) považuje rodinnou politiku za *„vědomé a cílené působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodin, na její členy a na její prostředí, které staví rodinu pod zvláštní ochranu státu.“* Studie Rodinná politika pro Českou republiku (2005: 8) zdůrazňuje, že rodinná politika *„musí (...) usilovat o odstranění strukturální lhostejnosti společnosti vůči rodinnému životu, tedy o eliminaci nespravedlivého ekonomického a společenského znevýhodnění rodin pečujících o děti oproti osobám věnujícím se pouze své profesní činnosti.“* A konečně Národní zpráva o rodině (2004: 12) chápe rodinnou politiku jako *„soubor činností a opatření státu, která vědomě směřují k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti včetně finanční i nefinanční kompenzace nákladů na ně vynaložených“* a jako *„komplexní systém podpory rodin nesměřující k upřednostnění jedné z jejích funkcí, ale k posílení schopnosti rodin plnit všechny své přirozené funkce a dále je rozvíjet.“* Smyslem a cílem rodinné politiky je tedy především podpora manželství a rodičovství a od nich odvíjejících se dalších funkcí rodiny. Stát by měl usilovat

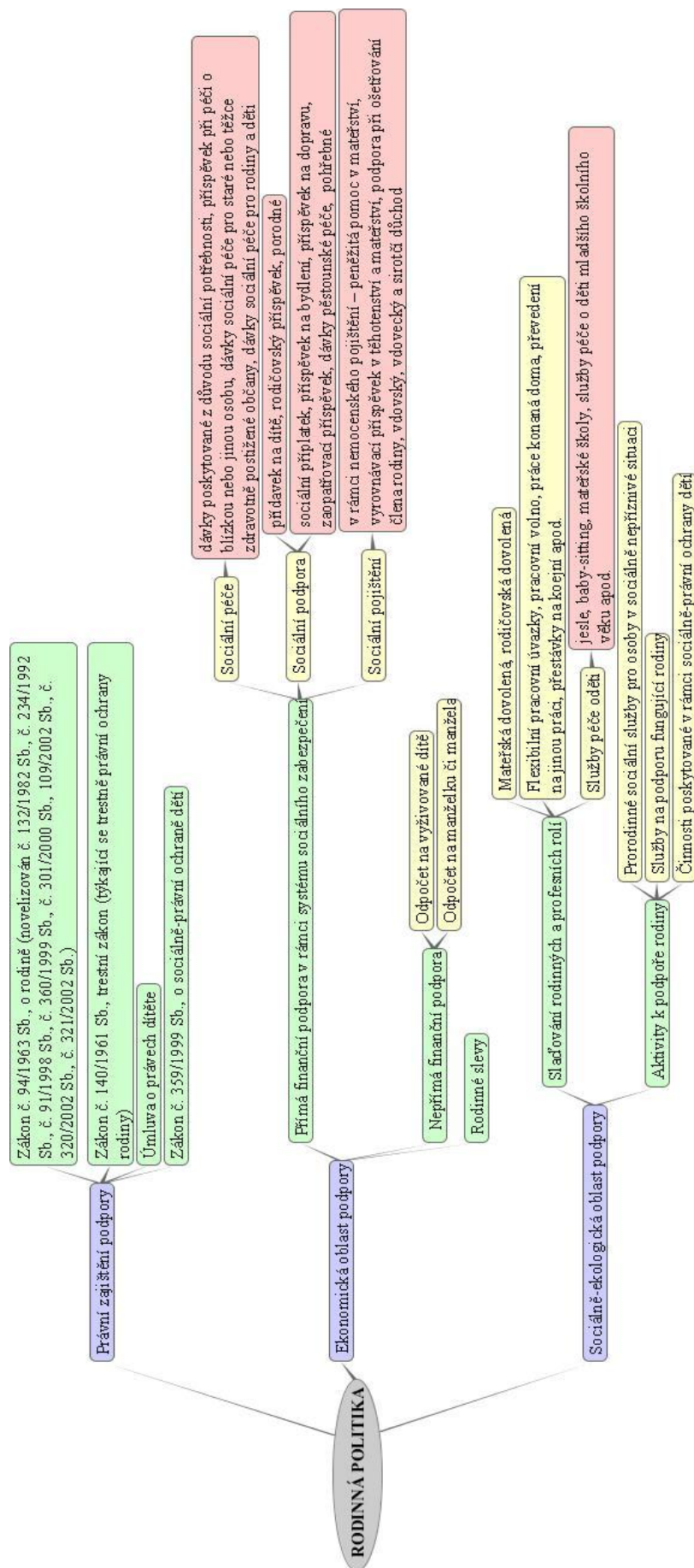
o posilování hodnoty rodinného života a snažit se ve svém zájmu o odstraňování nevýhodného postavení rodin.

2.2 VYMEZENÍ RODINNÉ POLITIKY

Přesto, že je rodinná politika stále diskutovanějším tématem, je její jednoznačné vymezení stále obtížné. Bývá totiž spojována a prolíná se s politikou sociální nebo populační. Přestože všechny tři politiky používají podobné nástroje, jejich cíl je odlišný. Sociální politika usiluje o vyrovnaní dopadů tržní ekonomiky (Kocourková, 2007), účelem populační politiky je ovlivňování nějaké demografické proměnné – plodnosti nebo populačního růstu (Loužek, 2002). Na druhé straně, jak uvádí Berg (2011), rodinná politika primárně neusiluje o zvyšování či snižování populace, ale je založena na zlepšování životních podmínek domácností s dětmi. Ve své podstatě to znamená, aby podmínky vyhovovaly potřebám všech členů rodiny a zohledňovaly zájmy dětí, žen – matek i mužů – otců. Cílem rodinné politiky je mimo jiné podpora všech jejích funkcí.

To, že mezi těmito politikami nelze vymezit ostré hranice, dokazuje i obrázek č. 1, který znázorňuje oblasti podpory rodin. Tento systém, tak jak jsme ho znázornili, je charakteristický pro současné působení státu v oblasti podpory rodiny. Jedná se o rozsáhlý systém, jehož každá část by vydala na samostatnou práci. Pro účely naší práce se ale zaměříme pouze na některé důležité body, charakteristické pro státní intervence do rodinného života před rokem 1989 s důrazem na vybraná finanční opatření, a následně analyzujeme vývoj těchto opatření po roce 1989.

Obrázek č. 1: Oblasti podpory rodin s dětmi

Zdroje: Národní zpráva o rodině (2004), Rodinná politika pro Českou republiku (2005), webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, vlastní sumarizace

V zásadě se dá říci, že rodinná politika se stát od státu liší. Její podoba se odvíjí od historického a kulturního vývoje daného státu. Od populačního vývoje, proměn rodinného života a proměn přístupu státu k rodině. Zatímco prioritou jednoho státu je podpora porodnosti, tedy populační politika, jiný usiluje o ochranu stárnoucího obyvatelstva. Každý stát má své vlastní cíle a soustavu nástrojů rodinné politiky. Podle jejich podoby a kombinace se mnozí odborníci snaží vytvořit různé modely rodinných politik⁹. Národní zpráva o rodině (2004) vymezuje 4 základní typy rodinné politiky, se kterými se můžeme setkat v Evropě. Jejich charakteristiku znázorňuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1: Modely rodinných politik

Německý model	- Štědrý vůči rodině, zejména v sociální a daňové sféře - Podpora rodiny jako celku - Důraz na dostatečné zajištění podmínek volby mezi prací v rodině a prací v zaměstnání - Rozmanitý systém alternativních forem péče o dítě v předškolním věku - Preference tradiční formy rodiny
Francouzský model	- Vysoká míra ekonomické intervence státu ve prospěch rodiny - Důraz na slučitelnost rodiny a zaměstnání - Snaha udržet téma podpory rodin mezi stále aktuálními a diskutovanými tématy
Anglosaský model	- Rodina považována za privátní sféru, do níž stát nezasahuje - Podpora rodiny je zasazena do rámce sociální pomoci (pomoc náleží jen nejvíce potřebným) - Neztěžuje, ale ani neulehčuje sladění rodinných a pracovních rolí
Skandinávský model	- Důraz na rovnost mužů a žen a rovné příležitosti v zaměstnání - Důraz na dodržování lidských práv - Ekonomická intervence ve prospěch rodiny je nižší - Zaměřen spíše na podporu jednotlivých členů rodiny než na podporu rodiny jako celku

Zdroje: Národní zpráva o rodině, upraveno

Můžeme říci, že český systém pomoci rodinám se po roce 1989 významně přiblížil anglosaskému modelu, jelikož vláda zaujala liberální postoj k rodinné politice, spočívající mimo jiné ve zvyšování odpovědnosti rodin za svou životní úroveň. V posledním desetiletí se ale česká vláda snaží čerpat zkušenosti od německého státu a jeho přístupu k rodině, což dosvědčuje i pořádání pravidelných konferencí o rodině za účasti Německa a Rakouska (blíže kapitola 4).

⁹ Blíže Esping-Andersenova typologie (In: Mitchell, 2010), modely sociálního státu a typy rodinné politiky (Matějková, Poloncyová, 2004) či Krebsova typologie, který vymezuje tři systémy rodinných politik: liberální systém, sociálně tržní systém a universalistický systém. (Krebs, 2005).

3 VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY NA ÚZEMÍ ČR V OBDOBÍ 1918–1989

3.1 OBDOBÍ PO VZNIKU SAMOSTATNÉHO ČESKOSLOVENSKA

Po vzniku samostatného Československa 28. října 1918 bylo třeba nahradit původní zákony rakousko-uherské vlastními zákony československými. To se v sociální oblasti do jisté míry povedlo koncem První republiky. V rámci tohoto dvacetiletého období tedy nelze ještě hovořit o ucelené rodinné a pronatalitní politice. Kučera (1968) připomíná, že děti tehdy byly soukromou záležitostí rodičů, s čímž nízká pomoc rodinám souvisela. Ochrana rodiny byla zdůrazněna i v Ústavní listině Československé republiky z roku 1920¹⁰.

Základem podpory rodinného života byla především pomoc matkám. Ty měly zpočátku nárok na bezplatnou pomoc při porodu a dále na peněžitou podporu po dobu 4 týdnů po porodu¹¹. Postupným prodlužování nároku na tuto podporu byla ale podpora vyplácena až po dobu 12 týdnů, z toho 6 týdnů před porodem¹². Nově vzniklým nástrojem v souvislosti s porodem ženy se stala tzv. prémie za kojení¹³.

Za problematickou dávku můžeme považovat přídavky na děti, které byly tehdy vypláceny jen zaměstnancům ve veřejné správě, a to pouze na první a druhé dítě¹⁴. Lze z toho vyvodit, že pomoc rodinám měla v zásadě třídní charakter, většina dělnických profesí totiž neměla na takový přírůstek nárok (Kučera, 1994). Kromě přímých finančních opatření byly rodiny zvýhodňovány na daních. Poplatníkovi s jedním a dvěma dětmi se důchodová daň snižovala o 10 %, se třemi a čtyřmi dětmi o 20 % (Koubek, 1980).

Sociální politika a s ní tedy i zájem o rodinu vycházely z péče chudinské, jejíž kořeny sahají až do 18. století. Hlavním aktérem této péče nebyl pouze stát a jeho

¹⁰ Zákon č. 121/1920 Sb. § 126: „*Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů.*“

¹¹ Její výše odpovídala výši nemocenského pojištění. Nutno podotknout, že taková částka již tehdy nebyla dostačující a neodpovídala ekonomickým poměrům. (Poláková, Průša, 1993)

¹² Na základě zákona č. 689/1920 Sb.

¹³ Dosahovala výše poloviny nemocenské a byla poskytována ženě po dobu 12 týdnů po porodu. (Poláková, Průša, 1993)

¹⁴ Do roku 1926 byly přídavky poskytovány na neomezený počet dětí. Od roku 1926 jejich výše měsíčně činila 150 Kčs na jedno dítě a 250 Kčs na dvě a více dětí, respektive 100 Kčs a 175 Kčs pro státní zřízence. (Kučera, 1968)

orgány, ale i další subjekty, především církve a charitativní a další organizace, s jejichž spoluúčastí stát automaticky počítal a přenášel na ně i některé úkoly. Sám stát měl především legislativní a dozorčí funkci. Dohlížel tak na poskytování všech základních potřeb chudým dětem, tzn. poskytování stravy, oblečení a obuvi, nebo zdravotní péče. Stát kontroloval ale i to, jaké se dětem dostává výchovy. Dobrovolné organizace měly na druhé straně na starosti chod dětských domovů, ústavů, poraden pro matky a navíc organizovaly vlastní podpůrné akce. Za výhody prvorepublikového systému sociální politiky lze tedy považovat množství subjektů, jejichž předmětem zájmu byla rodina. Slabinou ale byly často nevyjasněné kompetence mezi těmito subjekty nebo přenášení funkcí, které by měl vykonávat spíše stát, na dobrovolné nestátní organizace. Péče tak mohla být komplikovaná, roztržštěná, v mnohých případech i duplicitní. (Poláková, Průša, 1993)

3.2 OBDOBÍ 1945–1950

Během 2. světové války přestala podpora rodin úplně fungovat. Proto bylo potřeba po jejím skončení znovu nastartovat ekonomiku a obnovit opatření týkající se rodinného života.

Již koncem války byly připravovány dokumenty, které měly sloužit jako podklad pro sociální a kulturní rozvoj. Významným bodem bylo například přijetí Košického vládního programu či příprava zákona o národním pojištění. V Košickém programu se vláda zavazovala k péči o mladé rodiny. Ochrana rodiny byla sice zakotvena v ústavě, nicméně výchova a péče o děti byly výhradní záležitostí rodičů a zcela závisely na jejich socioekonomickém postavení (Bartošová, 1979). Zákonem č. 99/1948 Sb., o národním pojištění byla mimo jiné zavedena podpora při narození dítěte, jejíž výše činila 2 500 Kčs¹⁵.

K tvorbě systému peněžitých dávek docházelo postupně. Bezprostředně po válce byly dle zákona č. 154/1945 Sb. zavedeny rodinné přídavky na nezaopatřené děti ve výši 150 Kčs, které mohli pobírat povinně pojištění zaměstnanci pro případ nemoci. Tak mohli pobírat přídavky i jiní než státní zaměstnanci, než tomu bylo doposud. Další úprava nastala v roce 1947 v souvislosti se zvýšením mezd a cen. (Bartošová, 1979)

¹⁵ Částka je uvedena ve staré měně. Pro srovnání s dávkami od roku 1953, kdy došlo k měnové reformě, je třeba ji přepočítat v poměru 5:1. V tomto případě by tedy výše dávky činila 500 Kčs. (Bartošová, 1979)

Výše přídavků byla dle zákona č. 58/1947 Sb. odstupňována podle počtu dětí v rodině. Základem zůstala částka 150 Kčs na první dítě, která se navyšovala s každým dalším dítětem; od osmého dítěte se přídatek navýšil o 500 Kčs. Mimo jiné byly rodiny s dětmi zvýhodňovány nižšími cenami v přidělovém hospodářství. Bartošová charakterizuje tento systém (především pak přídavek od osmého dítěte) jako systém charitativní pomoci, jehož cílem je především zmírňování rozdílů mezi bezdětnými rodinami a rodinami s nezaopatřenými dětmi. Ještě se nejednalo o nástroj pronatalitních opatření, přestože se již o nich v této souvislosti a době mluvilo.

Dále byla od roku 1947 zavedena peněžitá výpomoc v rodině v případě nemoci manželky. Tu mohla získat rodina, ve které onemocněla žena déle než na 15 dní a která vychovávala alespoň jedno nezaopatřené dítě. Ve zvlášť odůvodněných případech, kterými mohly být nemoc delší než 2 měsíce nebo jiná situace snižující výrazně životní úroveň rodiny, mohla být výpomoc rozšířena o individuální podporu ve výši 1 000 Kčs. Ta ale mohla být vyplácena jen jedenkrát v kalendářním roce. (Bartošová, 1979)

Mezi další nástroje podpory rodinného života řadíme tzv. výbavné. To bylo určeno mladým, začínajícím manželstvím a sloužilo primárně ke zlepšení jejich finanční situace. Jeho výše činila 5 000 Kčs a bylo možné ho získat opakovaně, při uzavření nového sňatku, ovšem za podmínky, že ten byl uzavřen po 3 letech od sňatku předchozího (Poláková, Průša, 1993). Ochota podpořit začínající manželství byla vyjádřena také novomanželskými půjčkami, zavedenými v roce 1948 na základě zákona č. 56/1948 Sb. Těmi bylo umožněno mladým manželům¹⁶ půjčit si částku do výše 36 000 Kčs za výhodné úrokové sazby¹⁷. Navíc se půjčka stala po narození prvního dítěte bezúročnou a odepsala se její jedna šestina. Při dalších dětech se pak následně odepisovaly další šestiny.

3.3 50. LÉTA 20. STOLETÍ

Jedním z významných faktorů, ovlivňujících postavení rodiny ve společnosti a tudíž celou populační situaci v 50. letech, byl výrazný vzestup zaměstnanosti žen¹⁸.

¹⁶ Pro obdržení půjčky nesměl žádný z žadatelů překročit věk 35 let a o půjčku mohl žádat do dvou let od uzavření sňatku. (§ 2 zákona č. 56/1948 Sb.)

¹⁷ Bartošová (1979) uvádí úrokovou míru 3,5 %.

¹⁸ Zatímco v roce 1948 bylo ze 100 pracujících 37,8 žen, v roce 1955 stoupl jejich počet na 42,6. (Bartošová, 1979)

Tu mohla ovlivnit tehdejší finanční situace rodin. Kučera (1968: 309) totiž konstatuje, že „i při vzestupu průměrných mezd se změnily dosavadní relace mezi příjmy rodin a životními náklady“. Tak jako mohl muž zabezpečit 3 děti v lístkovém hospodaření, tak to nebylo možné uskutečnit s průměrnou mzdou pro 2 děti. Žena proto byla nucena přemýšlet o mateřství jinak než doposud, větší počet dětí totiž mohl z důvodu nedostatku státních institucí (jesle, mateřské školy, školní družiny apod.) ohrozit její setrvání v práci¹⁹. Velmi významně ovlivňovala rodinný model i bytová politika, především tedy omezená bytová výstavba, určená větší měrou pro potřeby podniků. Mladí manželé často neměli jinou možnost, než bydlet u rodičů a omezovat počet vlastních dětí. Mimo to byly rodiny s větším počtem dětí znevýhodňovány oproti bezdětným nebo málodětným i vysokými cenami potravin. Další ránu zasadilo postavení rodiny a celému populačnímu stavu přijetí zákona č. 68/1957 Sb., o umělém přerušení těhotenství. Kučera (1968) se pozastavuje nad tím, že interrupce podstupovaly hlavně vdané ženy s jedním až dvěma dětmi, a to často z pochybných zdravotních nebo sociálních důvodů²⁰.

Z důvodů tohoto nepříznivého populačního klimatu se od druhé poloviny 50. let pomalu začala přehodnocovat dosavadní populační a rodinná politika a výzkum se zaměřil na problémy rodin s dětmi. Již v roce 1956 započalo zvyšování mezd některých profesí a snižování cen spotřebního zboží a potravin.

Od roku 1957 došlo dle zákona č. 54/1956 Sb. jednak k navýšení rodinných přídatků, jednak k navýšení podpory při narození dítěte, která nově činila 650 Kčs. Snahou také bylo snižovat riziko zaměstnání ženy ve vysokém stupni těhotenství. Proto byly ženy nuceny nastoupit na mateřskou dovolenou již 4 týdny před porodem²¹.

Novomanželské půjčky ztratily v důsledku měnové reformy v roce 1953 na významu. Po přepočtu činila půjčka nejvýše 7 200 Kčs a přestala se využívat. Zároveň bylo zrušeno výbavné. (Bartošová, 1979)

¹⁹ Od roku 1945 počet mateřských škol sice vzrostl na 6 633 s 285 000 místy pro děti v roce 1960, nicméně dětí ve věku 0–6 let tehdy bylo kolem 1 400 000 (zhruba 650 000 dětí ve věku 0–3 let a 750 000 dětí ve věku 3–6 let). (Bartošová, 1979)

²⁰ Bartošová (1979) doplňuje, že zákrok byl běžně povolován ženám se třemi a více dětmi, ženám s jedním dítětem často pro bytovou tíseň, obvyklým důvodem byla i „neprovdaná žena“ nebo rozvrat v rodině, který se nijak blížeji nespecifikoval.

²¹ Zbýlých 14 týdnů bylo určeno po předpokládaném termínu porodu. (§ 26 odst. 2 zákona č. 54/1956 Sb.)

Za určité propopulační opatření a zároveň jistou motivaci pro ženy mohl představovat zákon č. 13/1957 Sb., o čestném odznaku „Mateřství“, který byl zaměřen na matky s pěti a více dětmi. Jak ale zmiňuje Bartošová (1979), zákon byl využíván velmi zřídka a bez dostatečné propagace, navíc byly v té době oceňovány spíše pracovní zásluhy žen.

Koncem 50. let došlo k přejmenování rodinných přídavků na přídavky na děti. Navíc byla jejich výše odstupňována podle výše příjmu příjemce přídavků. Tak získaly přídavky charakter podpory osob s nižšími příjmy a ztratily až do roku 1968 svůj propopulační charakter (Kučera, 1994).

Rodiny s více dětmi začaly být v rámci dalšího snižování cen (především průmyslového zboží) více zvýhodňovány oproti předešlému období. Mimo jiné došlo také ke snížení cen dětského oblečení a obuvi. Následně na to došlo i k poskytování učebnic a učebních pomůcek zdarma. To bylo sice atraktivní, ale byly na to vynaloženy vysoké částky z rozpočtu, které mohly být využity i účelněji (Šteker, 1977).

3.4 60. LÉTA 20. STOLETÍ

Pro směřování rodinné politiky v 60. letech sehrál významnou roli XII. sjezd KSČ. Na něm padla řada námětů a připomínek ke zlepšování životní úrovně rodin s dětmi a také celého populačního vývoje a s ním související rodinné a populační politiky.

Zvyšování životní úrovně mělo být docíleno například zlepšením bytové situace. Konkrétně výstavbou nových bytů, jejich údržbou a vybavením domácností. Regulací nájemného měly být poskytovány slevy podle počtu dětí v rodině. Dalším předpokladem bylo navyšování osobní spotřeby obyvatelstva o 25 % do roku 1970 (např. zvětšování objemu výroby a prodeje potravin a průmyslového zboží). Snahy byly o zkvalitnění péče o předškolní a školní děti. Mimo jiné se školního stravování mělo účastnit až 85 % dětí zaměstnaných matek. Také byly navyšovány kapacity v mateřských školách, umístěno mohlo být 70–75 % dětí ve věku od 3 do 5 let. (Bartošová, 1979; Kučera, 1968)

Užitečným opatřením bylo prodloužení placené mateřské dovolené na 22 týdnů²². Určitá zvýhodnění platila pro osamělé matky (26 týdnů placené mateřské) a pro ženy při vícedětných porodech (35. týdnů placené mateřské). Tato opatření měla vliv na krátkodobé zvýšení porodnosti. Kučera (1968) se ale domnívá, že pravou příčinou tohoto stavu byly spíše kolující a oficiálně nepodložené informace o prodloužení placené mateřské dovolené do jednoho roku věku dítěte. Nicméně se alespoň ukázalo, že jisté zásahy opravdu dokážou zlepšit nepříznivý stav v porodnosti.

Úpravou prošly počátkem dubna 1962 přídavky na děti. Nejprve se rozšířil okruh jejich příjemců i na členy JZD²³. Do té doby jim dávky byly vypláceny dobrovolně z fondů zemědělských družstev. Jak uvádí Bartošová (1979), mělo to výrazný vliv na odchody mladých lidí ze zemědělství do státního sektoru.

Od 1. dubna 1965 dochází k odstupňování odchodu do důchodu u žen podle počtu vychovaných dětí. Bezdětné ženy mohly odejít do důchodu v 57 letech, ženy s jedním dítětem v 56 letech, se dvěma v 55 letech a se třemi a více dětmi v 54 letech. Nicméně tato úprava neměla na zvýšení reprodukce obyvatelstva žádný vliv, neboť pro většinu žen nepředstavoval dřívější odchod dostatečnou motivaci – jednak se měl odehrát za dalších zhruba 30 let zaměstnání, jednak rozdíl 1–3 let v běžném a dřívějším odchodu do důchodu není nijak markantní, aby kvůli němu měla žena více dětí. (Kučera, 1994)

Počátkem roku 1966 je na základě zákona č. 67/1965 Sb. zavedena nová dávka, a to vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Na ten měly nárok ženy, které byly z důvodu náročnosti práce převedeny během těhotenství a 9 měsíců po porodu na jinou pozici. Pokud byla práce finančně hůře ohodnocena, získala žena příspěvek, jenž byl daný rozdílem mezi čistým výdělkem, kterého žena dosahovala před převedením a výdělkem, kterého dosahovala po převedení.

Přes veškerá opatření byla nálada ve společnosti ponurá. O mnohých problémech se vědělo, ale stále se neřešily, nebo jejich uvedení v praxi nebylo dotaženo do konce. Příkladem je navyšování kapacity jeslí a mateřských škol, které neprobíhalo tak rychle, jak bylo v plánu. Stále nevyhovující byla také bytová situace, která představovala pro mladé lidi překážku v zakládání rodiny. Dítě se posouvalo v žebříčku

²² Dle zákona č. 58/1964 Sb.

²³ V roce 1965 se okruh příjemců populačních dávek rozšířil o umělce. (Bartošová, 1979)

hodnot stále na nižší pozice, za zahraniční cesty, chaty, auta a podobně (Bartošová, 1979). Na mnoho slibů ohledně zlepšování situace ani nemohly zbýt finance z důvodu zhoršení ekonomického vývoje v letech 1962–1966²⁴. Stále se opakující sliby a prohlášení, které stejně nebyly realizovány, navíc začaly působit značně pesimisticky a lidé postupně ztráceli důvěru ve zlepšení postavení rodiny. Takto negativně působil např. XIII. sjezd KSČ, na kterém znovu zazněl požadavek rozvoje bydlení jako podmínky ke zvyšování životní úrovně. Jak se ale později ukázalo, počet nově postavených bytů se spíše snižoval. (Kučera, 1968)

Ani výše přídatků na děti nebyla dostatečná. Navíc na ně ani neměly nárok všechny profesní skupiny. K odstranění tohoto nerovného přístupu došlo v roce 1968, kdy se tato dávka stala dávkou univerzální²⁵. Zároveň došlo ke zrušení omezení udělování přídatků podle příjmu živitele a k jejich následnému navýšení (Bartošová, 1979). Veškeré tyto změny, společně s prodloužením placené mateřské dovolené a navýšením podpory při narození dítěte, poukazovaly na celkové změny ve společnosti. Rodina a péče o dítě se postupně dostávaly do středu zájmů a rodinná politika tak nabývala na významu. Svého vrcholu dosáhla následně v 70. letech 20. století.

3.5 70. LÉTA 20. STOLETÍ

Rodinnou politiku 70. let můžeme charakterizovat jako příznivou pro existenci rodiny. Již od počátku 70. let byl realizovaný rozsáhlý sociální program, nastartovaný koncem 60. let, který formou rozmanitých prorodinných opatření významně ovlivnil situaci rodin. Kučera (2001) vidí hlavní příčiny těchto změn v potřebě uklidnit obyvatelstvo po okupaci vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968. Přestože tedy byla politická situace nestabilní, péče o děti byla považována za výhodnou.

Postupně byla zvyšována hodnota všech sociálních dávek. Zatímco v roce 1970 bylo rodinám s dětmi formou různých dávek vyplaceno okolo 10 mld. Kčs, v roce 1979 celkové náklady činily 17 mld. Kčs. Stát poskytoval měsíčně na jedno nezaopatřené dítě průměrně 350 Kč. (Šolcová, 1971)

²⁴ Pomoc rodinám s dětmi vyžadovala více než 10 mld. ročně. (Kučera, 1968)

²⁵ Dávky ve stejné výši mohli pobírat námezdně pracující, zaměstnanci JZD, umělci, soukromě hospodařící rolníci apod. (Bartošová, 1979)

Kromě sociálně ekonomických opatření zlepšujících životní úroveň rodin se začala rozvíjet také výchovná opatření spočívající ve vedení obyvatelstva k uvědomělému rodičovství a vybudování sítě rodičovských poraden. Cílem těchto předpokladů bylo především poskytování řádné výchovy dětem ze strany jejich rodičů. Kontrola měla být v kompetenci orgánů okresních národních výborů, které posuzovaly funkčnost rodin – tzn., že se vyjadřovaly ke schopnosti rodiny postarat se o dítě. Pokud došly k závěru, že rodina toho schopna není, měly za úkol dítěti zařídit náhradní péči. Nicméně tato opatření byla opravdu v počátcích, protože na 20 000 obyvatel připadal jeden pracovník péče o dítě, který nebyl schopen efektivně zabezpečit dodržování práv dítěte na řádnou výchovu. (Šteker, 1977)

Na ovlivňování rodinné politiky se podílela řada institucí a vědeckých pracovišť. Hlavní roli měla Vládní populační komise, která vznikla v roce 1971 jako poradní a koordinační orgán vlády. Jejím úkolem byl především výzkum vlivů působících na populační vývoj a tvorba podkladů a návrhů pro nová opatření týkající se podpory rodin. Bartošová (1979) uvádí následující směry činnosti komise zaměřené na pozitivní ovlivňování populačního vývoje:

1. *morálně politická a výchovná opatření*
2. *zlepšení stavu bydlení rodin s dětmi*
3. *společenská pomoc rodinám při uzavření sňatku a v prvním období po narození dítěte*
4. *společenská pomoc rodinám s dětmi k zabezpečení jejich životní úrovně*
5. *životní a pracovní podmínky zaměstnaných žen a rodin s dětmi*
6. *zdravotní péče o matky a praxe interrupční komise*

Jedním z největších přínosů rodinné politiky 70. let bylo zavedení mateřského příspěvku, jako nové dávky zlepšující ekonomické postavení rodiny. Příspěvek nabyl účinnosti 1. července 1970 dle zákona č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku. Na jeho základě se poskytoval všem pracujícím ženám, které se věnovaly péči o děti a neměly v této době příjem z pracovní činnosti. Dále žena musela být zaměstnána alespoň 270 dní v posledních dvou letech před porodem a musela pečovat alespoň o jedno dítě do 1 roku věku a o další ve věku do skončení povinné školní docházky. Výše mateřského příspěvku byla stanovena podle počtu vychovávaných dětí do 1 roku věku. Tzn. 500 Kčs měsíčně, pokud se žena starala o jedno dítě do jednoho roku věku, 800 Kčs při péči o dvě děti do jednoho roku věku a 1200 Kčs při péči o tři děti

do 1 roku věku. Další úpravu prodělal mateřský příspěvek v roce 1971 na základě zákona č. 107/1971 Sb. Především došlo k prodloužení doby poskytování příspěvku do 2 let věku dítěte a současně odpadla podmínka ekonomické aktivity alespoň 270 dní dva roky před porodem. Zároveň ale žena musela v těhotenství navštěvovat poradnu pro těhotné, přičemž první návštěva musela proběhnout nejpozději do konce 16. týdne těhotenství. Poláková, Průša (1993) uvádějí, že v době uvedení příspěvku do praxe v roce 1970 činila jeho výše téměř 40% čisté mzdy žen ve věku do 30 let.

Vládním nařízením č. 98/1971 byla od 1. října 1971 zvýšena podpora při narození dítěte. Z dosavadního 1 000 Kčs došlo k navýšení na 2 000 Kčs.

Od 1. ledna 1973 došlo také ke zvýšení přídavků na děti dle zákona č. 99/1972 Sb. Přídavky se podstatně zvýšily rodinám se dvěma a více dětmi a byly poskytovány nezaopatřenému dítěti do věku 26 let²⁶. Koncem 70. let se následně zvyšovaly ještě jednou, a to od 1. srpna 1979 dle vládního nařízení č. 77/1979 Sb.

Významným krokem, přispívajícím ke stabilizaci mladé rodiny, bylo obnovení novomanželských půjček. Půjčky byly poskytovány od 1. dubna 1973 na základě zákonného opatření č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům. Jednou z podmínek pro udělení půjčky byl věk nejvýše 30 let. Snahou státu tak bylo, aby mladí lidé neodkládali uzavření manželství do pozdějšího věku. Dále nesměl čistý měsíční příjem manželů přesáhnout 5 000 Kčs. Půjčku bylo možné poskytnout maximálně do částky 30 000 Kčs. Pokud byla poskytnuta na pořízení bytu, činila roční úroková sazba 1 %, pokud byla použita na zařízení bytu, zvýšila se úroková sazba na 2,5 %. Dále měli mladí manželé nárok na státní příspěvek, pokud se jim po uzavření smlouvy o půjčce narodilo dítě. Jeho výše činila 2 000 Kčs u prvního dítěte a 4 000 Kčs u druhého a každého dalšího dítěte. Státní příspěvek měl funkci splátky na novomanželskou půjčku.

Kromě výše uvedených finančních nástrojů, usilujících o zlepšení kvality života rodin bylo nadále podporováno zvyšování kapacity zařízení péče o předškolní děti. Šolcová (1981) uvádí, že v roce 1979 se podařilo do mateřských škol umístit 666 tisíc dětí ve věkové kategorii 3–5 let, tzn. 80 % všech dětí v tomto věku. Dále se rozšiřovala

²⁶ Za nezaopatřené dítě se považovalo takové, které se studiem soustavně připravovalo na budoucí profesi, nebo jeho hrubý měsíční příjem nepřevyšoval částku 620 Kčs.

kapacita školního stravování a síť družin a klubů mládeže. To vše bylo důsledkem snah o co nejvyšší zaměstnanost žen, a péče o děti tak byla částečně přebírána státem.

3.6 80. LÉTA 20. STOLETÍ

V průběhu 80. let se již přístup státu k rodině nezměnil. Cílem bylo stále podporovat rození dětí, a politika si tak ponechala svůj pronatalitní charakter. Postupně došlo k úpravě prakticky všech dávek.

Mateřský příspěvek byl během 80. let upraven hned několikrát. Od 1. 2. 1982 došlo dle zákonného opatření č. 8/1982 Sb. k navýšení o 100 Kčs. Jeho výše tak činila 600 Kčs při péči o jedno dítě do 2 let věku a další ve věku do skončení povinné školní docházky, 900 Kčs při péči o dvě děti a 1 300 Kčs při péči o 3 děti do dvou let věku. Vzhledem ke zvýšení maloobchodních cen některých druhů potravinářského zboží mělo zvýšení příspěvku kompenzovat nově vzniklé cenové rozdíly (Poláková, Průša, 1993). O tři roky později, od února 1985, se okruh žen pobírajících příspěvek zvýšil ročně o zhruba 40 tisíc. Důvodem byla nová úprava mateřského příspěvku, podle které mohly pobírat ženy příspěvek vždy do 1 roku věku dítěte bez další podmínky. Od 1 do 2 let pak mohla žena pobírat příspěvek při péči o ještě další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky. Nově mohli získat příspěvek za určitých podmínek také muži. Další úpravou bylo v roce 1987 prodloužení doby pobírání příspěvku do 3 let věku dítěte.

Několikrát byly navyšovány i přídavky na děti, jejichž cílem bylo podpořit především třetí dítě v rodině. Od roku 1987 bylo dle nařízení vlády č. 44/1987 možné čerpat novomanželskou půjčku až do výše 50 000 Kčs. Doba splatnosti půjčky se prodloužila na maximálně 15 let a pro její poskytnutí nesměl čistý měsíční příjem manželů překročit částku 6 000 Kčs. Také byla prodloužena délka placené mateřské dovolené na celkem 28 týdnů.

Přestože se stát stále snažil zlepšovat finanční opatření ve prospěch rodin, nepodařilo se mu zabránit v poklesu reprodukce. Příčinou byla znovu špatná bytová situace, nedostatečná úroveň služeb pro rodiny s dětmi nebo také zrušení dotací na dětské oblečení v roce 1980. Kučera (1988) k tomu navíc dodává, že výrazná propopulační opatření, která znamenala zlepšení podmínek pro jednu generaci žen, už přestala mít pro další generaci stimulační charakter. Pro tu už byla zkrátka tato pomoc zažitým standardem, který je nijak nemotivoval k péči o třetí dítě.

3.7 SHRUTÍ OBDOBÍ PŘED ROKEM 1989

Situace po první světové válce související i se vznikem samostatného československého státu kladla na koncipování nové politiky nemalé nároky. V oblasti rodinné a pronatalitní politiky ještě nelze hovořit o ucelené koncepci. Přístup společnosti a státu k rodině vycházel především z předpokladu, že výchova a péče o děti jsou v plné kompetenci rodičů, a proto podpora rodiny byla na velmi nízké úrovni. Z toho důvodů byly rodiny často středem zájmu dobrovolných a charitativních organizací a spoléhaly i na jejich pomoc. V průběhu 20. let postupně docházelo k tvorbě prvních prorodinných dávek. Týkaly se především podpory žen v době těhotenství a po porodu. Zavedeny byly také přídavky na děti. Podpora rodin se tedy začala pomalu vytvářet, i když se zpočátku týkala jen určitých skupin obyvatel. Nicméně situace 30. let znamenala hluboký zásah do rodinného života. Zpočátku hospodářská krize, která vyvolala vysokou nezaměstnanost, a později okupace vytvořily zcela nepříznivé podmínky pro existenci rodin. Během války následně došlo k přerušení jakékoliv podpory rodin a životní úroveň obyvatelstva klesla na minimum.

Po válce postupně docházelo k obnovování péče o rodiny. Cílem bylo především snižovat rozdíly v kvalitě života bezdětných rodin a rodin s dětmi. Proto byly nejprve původně lineární přídavky na děti, stanovené stejnou částkou na všechny děti, v roce 1947 upraveny a jejich výše byla odstupňována podle počtu dětí. Snaha byla také podpořit začínající manželství například formou výbavného či novomanželských půjček.

V důsledku měnové reformy v roce 1953, v rámci které bylo zrušeno lístkové hospodářství, se postavení rodiny opět zhoršilo a vícedětné rodiny začaly být více znevýhodňovány. To silně ovlivnilo reprodukční chování a plodnost se začala omezovat na dvě děti v rodině. Nepříznivý populační vývoj byl navíc podpořen přijetím zákona o umělém přerušení těhotenství. Postavení rodiny ve společnosti se začalo měnit s rostoucí zaměstnaností žen. Ty byly nuceny nastoupit do zaměstnání jednak z důvodu špatné finanční situace, jednak je k tomu nutil stát, který v rodinném chování propagoval model „*dvoupříjmové rodiny s výdělečně činnými oba manželi*“ (Národní zpráva o rodině, 2004: 15). Péče o děti se měla z rodiny přenést do kolektivních zařízení jeslí a mateřských škol. Podporováno bylo školní stravování a různé druhy mimoškolních aktivit. Kučera (2001: 3) ve svém příspěvku vystihl tehdejší přístup k zaměstnanosti žen: „*Jen ženy zbavené mateřských výchovných povinností se mohly*

stát plně kvalifikovanými pracovníci.“ Přestože se stát snažil neustále zvyšovat kapacitu zařízení předškolní péče, nedařilo se to tak, jak se předpokládalo. Proto bylo nakonec od této snahy v 60. letech, i na základě výzkumů o nedostatečnosti péče o malé děti v těchto zařízeních, upuštěno.

Vhodné podmínky pro existenci rodiny se začaly utvářet až na přelomu 60. a 70. let. Stát zareagoval na nepříznivý populační vývoj řadou prorodinných opatření a politika začala mít čistě propopulační charakter. Již koncem 60. let byla prodloužena délka mateřské dovolené a zvýšena podpora při narození dítěte. Úpravou prošly i přídavky na děti, které se začaly vyplácet všem profesním skupinám. V průběhu několika málo let došlo k jejich opakovanému navýšení a k preferenci zvláště třetího dítěte. Přídavky na děti byly vnímány jako jedno z nejvýznamnějších opatření na podporu rodin. To, že bylo upuštěno od snah přesunout péči o děti mimo rodinu, bylo vyjádřeno především zavedením mateřského příspěvku, který byl nejprve poskytován do 1 roku věku dítěte (za podmínky druhého dítěte ve věku do skončení povinné školní docházky) a za nedlouho poté byla hranice poskytování příspěvku prodloužena do 2 let věku dítěte. Výraznou pomoc začínajícím manželstvím znamenalo zavedení novomanželských půjček poskytovaných od roku 1973, a také zvýšená bytová výstavba.

Veškerými opatřeními na podporu rodin a zlepšení populačního vývoje bylo opravdu docíleno náhlého zvýšení porodnosti v průběhu 70. let. Děti narozené v důsledku těchto změn si vysloužily označení „Husákovy děti“²⁷. Nicméně dnes už se ví o špatném načasování propopulační politiky. Pokud jsou totiž pronatalitní populační opatření prováděna v období demograficky příznivém, a to 70. léta díky silným poválečným ročníkům byla, dojde k ještě výraznějšímu zvětšení efektu v počtu narozených dětí (Koubek, 1990). Vznikne tak silná demografická vlna, které s sebou do budoucnosti přináší řadu problémů (viz nedostatečná kapacita mateřských škol v současnosti).

V 80. letech se už přístup státu k rodině více méně nezměnil. V jejich průběhu došlo ještě k úpravám mateřského příspěvku a přídavek na děti, nicméně porodnost začala trvale klesat. Důvodem byla mimo jiné skutečnost, že propopulační opatření

²⁷ Kučera (2008) ovšem tento termín považuje za nevhodný. Nejednalo se totiž o žádný Husákův „dar“, ale pouze o dodatečně narozené děti odkládané v závěru 60. let z důvodu neklidné společenské situace.

zavedená v 70. letech přestala být motivací pro další generaci žen k plození většího počtu dětí a stala se pro ně samozřejmostí.

Na základě uvedeného historického přehledu můžeme vytyčit hlavní finanční opatření týkající se podpory rodin na území ČR před rokem 1989. Jedná se o:

1. **Novomanželské půjčky** (tabulka č. 2)
2. **Podporu při narození dítěte** (tabulka č. 3)
3. **Mateřskou dovolenou spojenou s peněžitou pomocí v mateřství** (tabulka č. 4)
4. **Mateřský příspěvek** (tabulka č. 5)
5. **Přídavky na děti** (tabulka č. 6)

Vývoj těchto dávek je přehledně zdokumentován v následujících tabulkách.

Tabulka č. 2: Hlavní změny v novomanželských půjčkách od jejich zavedení do roku 1989

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Podmínky poskytnutí půjčky	Splatnost	Maximální výše půjčky	Úroková míra	Státní příspěvek
25. 3. 1948	56/1948 Sb.	Žádný z žadatelů nepřesáhl věku 35 let. Ode dne sňatku neuplynuly ještě 2 roky. Půjčku smějí použít jen na opatření předmětů potřebných k založení domácnosti a potřeb dítěte. O půjčku mohou žádat i nesezdané páry pod podmínkou, že sňatek uzavřou do 6 měsíců.	10 let	36 000 Kčs	3,5% Po narození dítěte se půjčka stává bezúročnou.	Za každé dítě, které dosáhne 1 roku věku, se odepisuje 1/6 půjčky.
1. 4. 1973	14/1973 Sb.	Manželé jsou mladší 30 let Manželé uzavřeli manželství za účinnosti tohoto opatření nebo 3 roky před nabytím jeho účinnosti. Součet průměrný čistých měsíčních příjmů obou manželů nepřesáhl v kalendářním v roce předcházejícím před uzavřením smlouvy o půjčce 5 000 Kčs.	10 let	30 000 Kčs	1 % na pořízení bytu 2,5 % na zařízení bytu	2 000 Kčs u prvního dítěte 4 000 Kčs u druhého a každého dalšího dítěte
1. 7. 1987	44/1987 Sb.	Součet průměrný čistých měsíčních příjmů obou manželů nepřesáhl v kalendářním v roce předcházejícím před uzavřením smlouvy o půjčce 6 000 Kčs.	15 let	50 000 Kčs	*	*

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

Tabulka č. 3: Hlavní změny ve výši podpory při narození dítěte před rokem 1989

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Výše podpory
1. 7. 1948	99/1948 Sb.	500* Kčs
1. 1. 1957	54/1956 Sb.	650 Kčs
1. 7. 1968	88/1968 Sb.	1 000 Kčs
1. 10. 1971	98/1971 Sb.	2 000 Kčs

* částka je uvedena v nové měně

Zdroj: Vlastní sumarizace

Tabulka č. 4: Hlavní změny v úpravě mateřské dovolené v období 1945–1989

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Délka mateřské dovolené	Výše peněžité pomoci v mateřství	Některé další podmínky
1. 7. 1948	99/1948 Sb.	18 týdnů	Ve výši nemocenského pojištění za 18 týdnů	—
1. 1. 1957	54/1956 Sb.	18 týdnů (4 týdny před a 14 týdnů po porodu)	Při nepřerušném zaměstnání v témž podniku (stanoveno z čisté denní mzdy za poslední 3 kalendářní měsíce - nebo 6 měsíců, je-li to výhodnější): do 2 let.....75 % nad 2 roky do 5 let.....80 % nad 5 let.....90 %	—
1. 4. 1964	58/1964 Sb.	22 týdnů (z toho zpravidla 4-8 týdnů před porodem) + dále až do 1 roku věku dítěte další mateřská dovolená	Za prvních 18 týdnů od nástupu mateřské dovolené při nepřerušném zaměstnání v témž podniku (z čisté denní mzdy): do 2 let.....75 % nad 2 roky do 5 let.....80 % nad 5 let.....90 % Od 19. týdne v souvislosti s porodem (z čisté denní mzdy): 1. dítěte.....40 % 2. dítěte.....50 % 3. dítěte.....60 %	Nesmí být kratší než 12 týdnů . Nesmí skončit ani se přerušit před uplynutím 6 týdnů od porodu
1. 7. 1968	88/1968 Sb.	26 týdnů (z toho zpravidla 4-8 týdnů před porodem) + dále až do 1 roku věku dítěte další mateřská dovolená	Činí 90 % z průměrné čisté denní mzdy, která je vypočtena z výdělku, kterého pracovnice dosáhla po dobu svého zaměstnání (doba nepřerušného zaměstnání se nebere v potaz)	*
1. 1. 1970	153/1969 Sb.	26 týdnů (z toho zpravidla 4-8 týdnů před porodem) + dále až do 2 let věku dítěte další mateřská dovolená	*	*
1. 10. 1987	52/1987 Sb.	28 týdnů (z toho zpravidla 6-8 týdnů před porodem) + dále až do 2 let věku dítěte další mateřská dovolená	*	Nesmí být kratší než 14 týdnů . Nesmí skončit ani se přerušit před uplynutím 6 týdnů od porodu
1. 1. 1989	188/1988 Sb.	28 týdnů (z toho zpravidla 6-8 týdnů před porodem) + dále až do 3 let věku dítěte další mateřská dovolená	*	*

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

Tabulka č. 5: Hlavní změny v mateřském příspěvku od jeho zavedení do roku 1989

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Nárok na příspěvek	Výše příspěvku (za kalendářní měsíc)	Některé další podmínky
1. 7. 1970	154/1969 Sb.	Za podmínky péče alespoň o jedno dítě do 1 roku věku a další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky.	500 Kčs při péči o 1 dítě do 1 roku věku 800 Kčs při péči o 2 děti do 1 roku věku 1 200 Kčs při péči o 3 děti do 1 roku věku	Ekonomická aktivita ženy alespoň 270 dní v období 2 roky před porodem
1. 10. 1971	107/1971 Sb.	Za podmínky péče alespoň o jedno dítě do 2 let věku a další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky.	500 Kčs při péči o 1 dítě do 2 let věku 800 Kčs při péči o 2 děti do 2 let věku 1 200 Kčs při péči o 3 děti do 2 let věku	Pravidelné návštěvy zdravotnického zařízení péče o těhotné ženy. Podmínka ekonomické aktivity se ruší.
1. 2. 1982	8/1982 Sb.	*	600 Kčs při péči o 1 dítě do 2 let věku 900 Kčs při péči o 2 děti do 2 let věku 1 300 Kčs při péči o 3 děti do 2 let věku	*
1. 1. 1985	110/1984 Sb.	Vždy při péči o dítě do 1 roku věku ; při péči o dítě od 1 do 2 let věku za podmínky dalšího dítěte ve věku do skončení povinné školní docházky, případně dítěte ve věku do 26 let, pokud se soustavně připravuje na povolání studiem nebo předepsaným výcvikem.	Sazby zákon neupravuje, zůstávají stejné	Příspěvek se poskytuje také muži svobodnému, ovdovělému nebo rozvedenému nebo manželovi, jehož žena nemůže pečovat o dítě z vážných důvodů
1. 7. 1987	50/1987 Sb.	Vždy při péči o dítě do 1 roku věku ; při péči o dítě od 1 do 3 let věku za podmínky dalšího dítěte ve věku do skončení povinné školní docházky, případně dítěte ve věku do 26 let, pokud se soustavně připravuje na povolání studiem nebo předepsaným výcvikem.	600 Kčs při péči o 1 dítě do 3 let věku 800 Kčs při péči o 1 dítě do 3 let věku a alespoň 2 dalších dětí ve věku do skončení povinné školní docházky nebo 26 let za stanované podmínky 900 Kčs při péči o 2 děti do 3 let věku 1 300 Kčs při péči o 3 děti do 3 let věku	*

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

Tabulka č. 6: Přídavky na děti v období 1945–1989

Období	Měsíční plat živitele	Měsíční přírůstek v Kčs podle počtu dětí								Průměrná měsíční mzda v Kčs	Maximální přírůstek na dítě v pořadí
		1	2	3	4	5	6	7	každé další		
1945-47		30	60	90	120	150	180	210	+30	.	.
1947-49		30	70	120	180	250	330	420	+100	834	8.+
1949-53		38	86	144	212	290	378	476	+108	1034	8.+
1953-57		70	170	310	470	630	790	950	+160	1214	4.+
1957-59		70	170	310	490	710	930	1150	+220	1306	5.+
1957-68 podle příjmu živitele	-1400	70	170	430	690	950	1210	1470	+260	1420	
	1401-2200	70	170	400	640	880	1210	1360	+240	x	
	2201-3000	70	170	370	590	830	1070	1310	+240	x	
	3001-3800	-	100	330	530	750	970	1190	+220	x	
	3800 a více	-	-	310	490	710	930	1150	+220	x	
1968-72		90	330	680	1030	1270	1510	1750	+240	1946	3. a 4.
1973-79		90	430	880	1280	1520	1760	2000	+240	2381	3.
1979-82		140	530	1030	1480	1770	2060	2350	+290	2650	3.
1982-86		180	610	1150	1640	1970	2300	2630	+330	2837	3.
1986-89		200	650	1210	1720	2070	2420	2770	+350	3054	3.

Zdroj: Kučera, 2001

4 VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY NA ÚZEMÍ ČR PO ROCE 1989

4.1 PŘÍSTUP STÁTU K RODINNÉ POLITICE

Jak jsme již uvedli dříve, po roce 1989 se podpora rodiny ze strany státu začala ubírat jiným směrem. Zatímco předchozí režim byl zaměřen na stimulaci populačního vývoje a usiloval o snižování rozdílu v životní úrovni rodin bezdětných případně jednodětných a rodin s více dětmi, v souvislosti s transformací a přechodem k tržní ekonomice byl tento princip přehodnocen. Zásadní změnou bylo opuštění pronatalitní populační politiky, podpora rodin se stala spíše součástí sociální politiky. To dosvědčuje i fakt, že termín „rodinná politika“ byl zakotven ve *Scénáři sociální reformy* z roku 1990, kde mu byla věnována i samostatná kapitola (Národní zpráva o rodině, 2004). Kocourková (2006) uvedla, že vláda si kladla dva základní požadavky. Prvním z nich bylo postupné zvyšování odpovědnosti rodin za životní úroveň a podmínky jejich členů, cílem druhého byla podpora pouze těch, kteří si nedokážou vlastními prostředky zajistit minimální životní úroveň. Tento princip souvisí s nástupem pravicové vlády k moci, která zastávala liberální sociální přístup²⁸, spočívající mimo jiné v nízké podpoře rodiny (Nešporová, 2006). Ta se koncentrovala především na nízkopříjmové rodiny a byla založena v solidaritě „bohatých“ s „chudými“.

Přesto můžeme první roky po listopadové revoluci shledat za relativně umírněné, co se týče změn v podpoře rodiny a její marginalizace. Jak uvádí Krebs (2005), důvodem byly snahy státu ochránit co nejvíce rodin, které by v důsledku liberalizace cen mohly spadnout pod přijatelnou životní úroveň. Nově zavedenou dávkou, která tomuto měla předejít, se stal státní vyrovnávací příspěvek. Jednalo se o dávku, která byla vyplácena všem občanům bez rozdílu ve výši 140 Kčs měsíčně. Vyplácení této dávky bylo postupně omezováno. Od února 1991 tak náležela pouze nezaopatřeným dětem a důchodcům ve výši 220 Kčs, od ledna 1991 na ni přestaly mít nárok ekonomicky aktivní osoby, o rok později i pracující důchodci s měsíčním výdělkem nepřevyšujícím úroveň minimální mzdy (tzn. 2 200 Kčs). V dubnu 1993 měly

²⁸ Jedná se o tzv. tržní model, který zdůrazňuje roli trhu a pracovních příjmů, naopak podporu rodiny a odměny za výkon jejích funkcí minimalizuje. (Sirovátka a kol., 2000)

na příspěvek nárok pouze nezaopatřené děti z rodin, jejichž příjem byl nižší než dvojnásobek životního minima. (Poláková, Průša, 1993)

Radikálnější období nastalo až v souvislosti s přípravou a přijetím zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Nicméně jak zmiňuje Kocourková (2006), změny neproběhly v takovém rozsahu, v jakém bylo původně zamýšleno²⁹. Stačilo to ale na to, aby se Česká republika přiblížila svým přístupem k rodině liberálním státům. Výhodou bylo zpřehlednění sociálních dávek nově sjednocených do jednoho systému. První skupina dávek byla poskytována na základě podmínky omezeného příjmu (přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu), ostatní bez této podmínky (rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky péstounské péče, porodné, pohřebné). Nárok na dávky a jejich výše se odvíjely od částek životního minima, tzn., že se tak docílilo jejich valorizace (přiblížení principu fungování některých dávek je předmětem následující podkapitoly).

Je tedy zřejmé, že po většinu 90. let zůstávala rodinná politika státem opomíjenou oblastí. Podíl na tom měly i změny demografického chování, tak, jak jsme je zmínili v první kapitole, především pak snižování úhrnné plodnosti. Rodinná problematika se tak stala středem zájmu nevládních organizací, spolupracujících s řadou zahraničních institucí pro výzkum rodiny. Díky nim a také díky změně vlády v roce 1998 se znovu začalo o potřebnosti rodinné politiky diskutovat. Od roku 1999 byly pořádány pravidelné konference o rodinné politice, založené na získávání zkušeností od sousedního Německa a Rakouska, jejichž koncepce rodinné politiky vycházejí z podpory tradiční rodiny. Jako poradní orgán vlády Miloše Zemana byl zřízen Republikový výbor pro děti, mládež a rodinu. Tím byla vyjádřena snaha o vytvoření institucionálního rámce rodinné politiky. Úkolem bylo zpracování koncepčních materiálů, včetně vytvoření koncepce rodinné politiky. K tomu nakonec ale nedošlo, činnost výboru byla ukončena k 19. prosinci 2001. Důvodem bylo plánované zřízení samostatného pracoviště MPSV, které se mělo nadále danou problematikou zabývat. Výsledkem činnosti výboru se tak stala alespoň *Signální zpráva o stavu rodiny*. (Národní zpráva o rodině, 2004, Kocourková, 2006)

²⁹ Největší ohlas veřejnosti vyvolalo vytvoření koeficientu pro nárok na přídavek na dítě, hodně rodin by tak o něj přišlo. V důsledku toho vláda slevila ze svých požadavků a koeficient byl zvýšen, tzn., že s tím byla zvýšena i hranice příjmu pro nárok na příspěvek. Bez přídavku na dítě tak zůstalo jen 10 % rodin. (Kocourková, 2006)

S nástupem nové koaliční vlády v roce 2002 se téma rodinné politiky stalo opravdu aktuálním. Důkazem je zřízení samostatného odboru rodinné politiky a sociální práce v rámci MPSV. Odbor tvoří dvě oddělení – oddělení sociálně-právní ochrany dětí a oddělení rodinné politiky, jehož úkolem bylo právě vytvoření koncepce rodinné politiky. Toho bylo následně opravdu docíleno – Národní koncepce rodinné politiky byla přijata v roce 2005. Došlo k tomu se zjevným zpožděním oproti sousednímu Slovensku, které koncepci státní rodinné politiky přijalo už v roce 1996 s cílem přehodnocení funkcí rodiny (Kocourková, 2006). Přiblížení Národní koncepce rodinné politiky a Národní koncepce podpory rodin s dětmi je obsahem následujících podkapitol.

4.1.1 Národní koncepce rodinné politiky

„Komplexní a účinná politika podporující rodinu... vychází z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti. Pomoc státu a společnosti rodinám s dětmi musí být pojímána jako významná sociální investice do budoucího rozvoje celé společnosti, nikoliv jen jako zátěž pro státní rozpočet.“

(Národní koncepce rodinné politiky, 2005: 4)

Národní koncepce rodinné politiky byla vypracována Ministerstvem práce a sociálních věcí a jako taková vychází z Národní zprávy o rodině, schválené 15. září 2004. V říjnu roku 2005 došlo ke schválení koncepce Vládou České republiky. Dle tiskové zprávy MPSV z 12. října 2005 se jedná o tzv. „živý dokument“ – tzn., že ministerstvo bude neustále pracovat na jeho změnách a úpravách a bude tak reagovat na konkrétní potřeby společnosti.

Jedná se o první dokument svého druhu. Jak je patrné z úvodní citace, vláda si přiznává zodpovědnost za situaci rodin s dětmi a je si vědoma její důležitosti pro rozvoj celé společnosti.

Koncepce je strukturovaná do dvou částí – obecné a specifické. V obecné části je přiblížena situace českých rodin, vytyčeny cíle rodinné politiky a základní zásady realizace rodinné politiky. Specifická část se pak zaměřuje na jednotlivé typy podpory rodin. Zdůrazněna je především hodnota rodičovství a rodinné soudržnosti jako základu soudržné společnosti.

Za základní cíl rodinné politiky považuje koncepce vytvoření příznivějšího společenského klimatu a podmínek pro rodinu za předpokladu respektování odlišných zájmů různých rodin a jejich členů. Dále je stanoveno pět odvozených obecných cílů:

- zajistit trvalou pozornost politické i správní reprezentace země při vytváření příznivých podmínek rodinného života
- především u mladé generace posilovat vědomí hodnoty rodiny
- zajistit ekonomickou a sociální suverenitu rodin a jejich členů na trhu práce
- rozvíjet rodinnou politiku jako dlouhodobou celospolečenskou aktivitu se zapojením široké veřejnosti
- rozvoj výzkumu týkajícího se aktuálních a perspektivních potřeb rodin

Národní koncepce rodinné politiky byla chápána jako základ dále rozvíjené koncepční a programové práce, proto si její tvůrci byli vědomi toho, že jako první dokument svého druhu nemůže aspirovat na kompletnost a dokonalost (Kuchařová, 2006). Nešporová (2006) vidí zápory koncepce především v její stěžejní orientaci na mladou, začínající rodinu. Opomíjena je problematika rodin v závěrečné fázi rodinného cyklu, která je v souvislosti se stárnutím populace aktuální a bude třeba se jí nadále věnovat.

4.1.2 Národní koncepce podpory rodin s dětmi

Koncepce byla schválena v roce 2008 jako příloha tzv. Prorodinného balíčku³⁰. Jedná se o aktualizaci Národní koncepce rodinné politiky a jako taková je nově strukturována a zaměřena na potřeby rodin s nezaopatřenými dětmi. Zdůvodňuje to jejich největší náročností na podporu ze strany státu. Základním požadavkem, který si Koncepce klade, je zpřehlednění a konkretizace úkolů spojených s podporou rodiny. Vytyčeny jsou tři základní cíle pro vznik a stabilní fungování rodin, a to: vytvoření všestranně příznivějšího společenského klimatu a podmínek, odstraňování bariér a společenských tlaků, kterým jsou rodiny vystaveny, a podpora a posílení vědomí a významu rodinných hodnot. Součástí Koncepce je i přehled již přijatých opatření za účelem podpory rodiny a v poslední kapitole výčet navrhovaných opatření, která mají být teprve přijata.

³⁰ Jedná se o koncepční materiál, který obsahuje vládní záměry a návrhy k podpoře rodin s dětmi. Byl schválen kabinetem Mirka Topolánka dne 19. listopadu 2008 na základě usnesení vlády č. 1451, o Souboru prorodinných opatření – Prorodinném balíčku. (Jirková, 2009)

Jednou z klíčových oblastí podpory rodin s dětmi, které Koncepce definuje, je zapojení krajů a obcí do rodinné politiky. V tomto ohledu si dává za cíl vytvoření metodického doporučení k realizaci regionální a komunální rodinné politiky.

4.1.3 Přehled dalších dokumentů na podporu rodiny

V návaznosti na výše zmíněný cíl došlo v roce 2008 k přijetí dokumentu Rodinná politika na úrovni krajů a obcí. Vláda v tomto dokumentu dala najevo, že obce a kraje jsou jedněmi z nejdůležitějších aktérů rodinné politiky, protože jako takové mají o potřebě rodin a podmínek v místě jejich bydliště lepší přehled. Inspirací jí v tomto ohledu bylo Německo, kde celé spektrum prarodinných opatření zajišťují zemská ministerstva, zatímco úlohou centrálního ministerstva je podněcování celospolečenské diskuze na téma rodiny s cílem přijetí legislativních změn (Rodinná politika na úrovni krajů a obcí, 2008).

Dalšími dokumenty podpory rodinného života jsou např. Akční plán na podporu rodin pro období 2006–2009 nebo již zmiňovaný Prarodinný balíček, jehož přílohou byla Národní koncepce podpory rodin s dětmi.

4.2 ANALÝZA VÝVOJE VYBRANÝCH DÁVEK NA PODPORU RODINY

Jednou z mnoha funkcí sociálních dávek je, že umožňují redistribuci směrem k rodinám s dětmi a tedy vyváženější rozložení nákladů na výchovu dětí mezi členy společnosti (Sirovátka, 2000). V této části práce se budeme věnovat analýze vývoje dávek na podporu rodiny, které jsme na konci třetí kapitoly vymezili jako nezbytně důležité pro podporu rodinného života před rokem 1989. Zaměříme se na to, zda si tyto vybrané dávky po roce 1989 zachovaly svůj charakter (tzn. převážně propopulační), jak se změnila jejich konstrukce a podoba a zda jejich význam zůstal takový, jaký měly doposud.

4.2.1 Novomanželské půjčky

Novomanželské půjčky, poskytované na pořízení bytu nebo jeho vybavení, zaznamenaly počátkem 90. let největší změny. Prakticky došlo k jejich zrušení. Jak zmiňuje Kocourková (2006), vznikly nové nástroje na podporu bydlení, a to stavební

spoření a hypotéky, ale jejich možnosti byly pro rodiny velmi omezené. Až po roce 2000 došlo k zavedení několika opatření, která měla vlastní bydlení mladým lidem více zpřístupnit. V roce 2002 bylo schváleno poskytování dvoustisícových úvěrů s úrokem 3 % nebo poskytování příspěvků k hypotečnímu úvěru, oboje určené mladým lidem do 36 let (Kocourková, 2006). Snahu o znovuzavedení novomanželských půjček představoval tzv. „Úvěr 300“ poskytovaný na základě nařízení vlády č. 616/2004 Sb. Státním fondem rozvoje bydlení. Byl poskytován mladým lidem, kteří ještě nedosáhli 36 let věku. Úvěr mohl být čerpán do maximální výše 300 000 Kč za výhodné úrokové sazby 2 % a dobou splatnosti 20 let. Navíc za každé narozené nebo osvojené dítě mohlo být odpuštěno 30 000 Kč. Z důvodu vyčerpání finančních prostředků na poskytování toho úvěru došlo ale k 24. březnu 2011 k uzavření programu „Úvěr 300“. Do té doby bylo uzavřeno dvacet čtyři tisíc úvěrových smluv v celkové hodnotě přesahující 7 miliard Kč³¹.

4.2.2 Podpora při narození dítěte

V období od zavedení podpory při narození dítěte v roce 1948 do její podoby v roce 1989 došlo pouze ke čtyřem úpravám její výše (viz tabulka č. 3). Jednalo se o peněžitou dávku nemocenského pojištění, jejíž výše byla stanovena zákonem a byla poskytována na každé narozené dítě. Tento systém byl tedy stabilní a přehledný. Dávkou nemocenského pojištění zůstává podpora až do 1. října 1995, kdy byl přijat zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. K tomuto datu se podpora při narození dítěte stává netestovanou dávkou státní sociální podpory³², tzn., že pro nárok na ni není třeba znát příjem rodiny. Porodné už není dáno pevně stanovenou částkou, ale odvozuje se od částky životního minima (sazby jsou uvedeny v příloze č. 1)³³. Výše je tedy vždy dána násobkem částky na osobní potřeby dítěte a zákonem stanoveného koeficientu. S každým navýšením (případně snížením) životního minima tak dochází ke změně výše porodného. Jelikož se tyto sazby zvyšují s rostoucí životní úrovní občanů ve státě, probíhají proto po roce 1995 četné změny ve výši porodného. Částky rostou konstantně až do roku 2001, kdy došlo ke zvýšení koeficientů, jímž se částka životního minima

³¹ Čerpáno z <http://www.mmr.cz/Pro-media/Tiskove-zpravy/2011/Finance-na-Uver-300-jsou-pro-letosni-rok-prakticky> [aktivní dne 14. 4. 2012]

³² Zákon už tuto dávku neuvádí jako podporu při narození dítěte, ale zkráceně jako porodné.

³³ Životní minimum bylo zavedeno zákonem č. 463/1991 Sb. Jedná se o úhrn částek k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost. Pod touto hranicí nastává stav hmotné nouze občana.

násobí. Proto pozorujeme navýšení porodného o 2 050 Kč oproti předešlému roku. Významným mezníkem byl ale 1. duben 2006, od něhož se vyplácí porodné na jedno dítě ve výši 17 500 Kč. Tzn., že se jeho výše oproti předešlému období zdvojnásobila. Změna byla dána zvýšením koeficientu z 5 na 10 u jednoho narozeného dítěte a z 10 na 15 pro dvě a více narozených dětí. Za narozená dvojčata tak matka získala 52 500 Kč. Nicméně takto štědrý systém dlouho nezůstal. V rámci úspor v důsledku ekonomické krize byl přijat zákon o stabilizaci veřejných rozpočtů, který se dotkl i porodného. To bylo stanoveno jednotnou částkou 13 000 Kč na každé narozené dítě. Pokud se tedy narodila matce dvojčata, získala 26 000 Kč. Tedy o 26 500 Kč méně než v roce 2007. Další zpřísnění podmínek nastalo od ledna 2011 a tyto podmínky jsou platné dodnes. Především se porodné stalo testovanou dávkou, pro nárok na něj nesmí příjem rodiny přesáhnout součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. Navíc má na porodné nárok žena pouze na své první dítě. Jeho výše zůstala 13 000 Kč na jedno narozené dítě. Snížení se dotklo 2 a více narozených dětí. Výše pro ně činí 19 500 Kč.

Při studiu tabulky č. 7, která přehledně znázorňuje veškeré změny porodného po roce 1989, by se na první pohled mohlo zdát, že výše porodného neustále stoupá, tudíž změny se vyvíjí pozitivním směrem. Nicméně po srovnání výše dávky s průměrným platem zjistíme (viz příloha č. 2), že její hodnota neustále klesá. Zatímco v roce 1991 se výše porodného podílela na průměrné mzdě 79,1 %, v první čtvrtině roku 2006 je to pouze 44,8 %. Výjimkou je období od 1. ledna 2006 do 31. prosince 2007, kdy porodné činilo nejprve téměř 90 % průměrné mzdy, později zhruba 85 %. Poté hodnoty klesají opět k 50 %. V současné době dokonce část vládní koalice uvažuje o úplném zrušení porodného.

Význam porodného jako dávky státní sociální podpory tedy po roce 1989 více méně upadá a do budoucna můžeme očekávat i možné zrušení této dávky.

Tabulka č. 7: Hlavní změny v úpravě porodného po roce 1989 do současnosti

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Výše porodného	Podmínky pro poskytnutí dávky a její výši
1. 1. 1991	134/1991 Sb.	3 000 Kčs	—
1. 5. 1993	154/1993 Sb.	4 000 Kč	—
1. 10. 1994	143/1994 Sb.	4 500 Kč	—
1. 10. 1995	117/1995 Sb.	4 920 Kč	Narodilo-li se 1 dítě, činí výše porodného součin částky na osobní potřeby tohoto dítěte a koeficientu 4,00
			Narodily-li se zároveň 2 děti, činí výše porodného součin částky na osobní potřeby těchto dětí a koeficientu 5,00
			Narodily-li se zároveň 3 a více dětí, činí výše porodného součin částky na osobní potřeby těchto dětí a koeficientu 9,00
1. 1. 1996	—	5 280 Kč	*
1. 10. 1996	—	5 640 Kč	*
1. 7. 1997	—	5 920 Kč	*
1. 4. 1998	—	6 240 Kč	*
1. 4. 2000	—	6 400 Kč	*
1. 10. 2001	271/2001 Sb.	8 450 Kč	Koeficient se zvyšuje na 5,00 pro 1 narozené dítě, na 6,00 pro 2 narozené děti a na 10,00 pro 3 a více narozených dětí
1. 1. 2005	—	8 600 Kč	*
1. 1. 2006	—	8 750 Kč	*
1. 4. 2006	113/2006 Sb.	17 500 Kč	Narodilo-li se 1 dítě, činí výše porodného součin částky na osobní potřeby tohoto dítěte a koeficientu 10,00
			Narodily-li se zároveň 2 a více dětí, činí výše porodného součin částky na osobní potřeby těchto dětí a koeficientu 15,00
1. 1. 2007	112/2006 Sb.	17 760 Kč	Narodilo-li se 1 dítě, činí výše porodného součin částky životního minima tohoto dítěte a koeficientu 11,10
			Narodily-li se zároveň 2 a více dětí, činí výše porodného součin částky životního minima těchto dětí a koeficientu 16,60
1. 1. 2008	261/2007 Sb.	13 000 Kč	Porodné se poskytuje jednotnou částkou na každé narozené dítě
1. 1. 2011	347/2010 Sb.	13 000 Kč při splnění dané podmínky	Porodné je poskytováno v závislosti na výši příjmu
			Nárok na porodné má, nepřevyšuje-li rozhodný příjem v rodině součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40, žena: a) která porodila své první dítě b) které se současně s prvním živě narozeným dítětem narodilo další živě narozené dítě nebo děti. Výše porodného činí 13 000 Kč na 1 dítě a 19 500 Kč na 2 a více narozených dětí.

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

4.2.3 Mateřská dovolená spojená s peněžitou pomocí v mateřství

První změnou, kterou mateřská dovolená zaznamenala po roce 1989, bylo snížení peněžité pomoci v mateřství (které se pojí s dobou mateřské dovolené) na 67 % denního vyměřovacího základu. Znamenalo to tedy zhoršení finanční kompenzace oproti původnímu stavu. K jistému zlepšení došlo v roce 1999, kdy denní výše dávky dosahovala sice 69 % denního vyměřovacího základu, ale díky stanovení redukčních hranic pro jeho výpočet si ženy polepsily³⁴. Významnou změnou bylo zavedení rodičovské dovolené v roce 2001 (dříve tzv. další mateřská dovolená). Touto změnou bylo vyjádřeno zrovnoprávnění mužů a žen v čerpání neplaceného volna ve svém zaměstnání. Nárok na rodičovskou dovolenou náleží tedy matce po uplynutí mateřské dovolené a otci od narození dítěte v rozsahu, o jaký požádají, nejdéle však do 3 let věku dítěte. Ve své podstatě to znamená, že rodičovská dovolená nemusí být čerpána nepřetržitě, ale pokud se rodič rozhodne, že nastoupí zpět do zaměstnání a po nějaké době se chce znovu vrátit na rodičovskou dovolenou, musí mu to být umožněno, pokud ovšem dítě nedosáhlo 3 let věku. Po dobu rodičovské dovolené náleží rodiči rodičovský příspěvek³⁵. Dalším krokem k posílení pozice otců v péči o děti znamenalo přijetí zákona č. 187/2006 Sb., které otci dítěte nebo manželovi ženy umožnilo nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Podmínkou ale je písemná dohoda s matkou dítěte o tom, že o dítě bude pečovat otec, a je mu to umožněno až od počátku 7. týdne po porodu dítěte (tedy po tzv. šestinedělí). Tato podoba mateřské, případně rodičovské dovolené, je platná do současnosti.

Na základě uvedeného přehledu můžeme dojít k závěru, že oproti podobě mateřské dovolené před rokem 1989 je stále větší snaha o zapojení otců do péče o malé děti. Přesto v tomto ohledu Česká republika stále zaostává za státy západní Evropy, kde je běžnou praxí tzv. otcovská dovolená. Vláda ČR na zavedení tohoto institutu ambice sice má, ale jeho prozatímní neexistenci zdůvodňuje nedostatečnými finančními prostředky (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2008). Dále můžeme ocenit skutečnost, že délka mateřské dovolené patří k jedním z nejdelších nejen v Evropě, ale i ve světě (Mitchell, 2010). I mnoho států východní Evropy, které zaznamenaly díky

³⁴ Blíže zákon č. 61/1999 Sb. § 18, který nabyl účinnosti 1. října 1999.

³⁵ Délka rodičovské dovolené se ale nekryje s dobou, po kterou má rodič nárok na rodičovský příspěvek, což je často předmětem kritiky. Zatímco rodičovská dovolená náleží nejdéle do 3 let věku dítěte, nárok na rodičovský příspěvek náleží až do 4 let věku dítěte.

období komunismu podobné tendence v podpoře rodinného života, má délku mateřské dovolené daleko kratší než Česká republika (Robila, 2010). Slabší stránkou je ale výše peněžité pomoci v mateřství, která dosahuje v současnosti pouze 70 % denního vyměřovacího základu. Navíc zde existuje limit v podobě maximální možné denní výplaty dávky, který znevýhodňuje především ženy s vyššími příjmy.

Tabulka č. 8: Hlavní změny v úpravě mateřské/rodičovské dovolené po roce 1989

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Délka mateřské dovolené	Výše peněžité pomoci v mateřství	Některé další podmínky
1. 1. 1993	37/1993 Sb.	28 týdnů (z toho zpravidla 6-8 týdnů před porodem) + dále až do 3 let věku dítěte další mateřská dovolená	67 % denního vyměřovacího základu	Nesmí být kratší než 14 týdnů. Nesmí skončit ani se přerušit před uplynutím 6 týdnů od porodu.
1. 1. 1994	308/1993 Sb.	*	69 % denního vyměřovacího základu	*
1. 1. 2001	155/2000 Sb.	28 týdnů (z toho zpravidla 6-8 týdnů před porodem) + dále až do 3 let věku dítěte rodičovská dovolená	*	Rodičovská dovolená náleží matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do věku 3 let věku dítěte. ----- Mateřskou a rodičovskou dovolenou jsou oprávněni rodiče čerpat současně.
1. 1. 2007	187/2006 Sb.	*	70 % denního vyměřovacího základu	Nárok na PPM má i otec dítěte nebo manžel ženy, která dítě porodila, pokud s matkou dítěte uzavřel písemnou dohodu, že bude pečovat o dítě. ----- Dohodu lze uzavřít na dobu nejdříve od počátku 7. týdne po porodu dítěte.
1. 1. 2010	362/2009 Sb.	*	60% denního vyměřovacího základu	*
1. 6. 2010	166/2010 Sb.	*	70 % denního vyměřovacího základu	*

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

4.2.4 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek byl zaveden 1. října 1990. Nejednalo se ale o novou dávku, ale v podstatě pouze o přejmenování mateřského příspěvku. Tímto krokem bylo vyjádřeno, že matka není jediná, kdo o dítě pečuje a má nárok na příspěvek. Jednalo se tedy o zrovnoprávnění mužů a žen při péči o malé dítě. Věk dítěte pro nárok na příspěvek byl stanoven na 3 roky bez ohledu na počet dětí, jako tomu bylo doposud. Zatímco účelem zákona o mateřském příspěvku bylo zlepšení populačního vývoje a byl určen pracujícím ženám, které se věnovaly péči o dítě a neměly příjem z pracovní činnosti, rodičovský příspěvek nabyl trochu jiného významu. Jeho hlavní funkcí se stalo zlepšování podmínek rodin pečujících o malé děti. Tuto funkci podpořilo i uzákonění možného přivýdělku rodiče pečujícího o dítě, což do té doby nebylo možné. Aby rodič ale neztratil nárok na příspěvek, mohl být zaměstnán maximálně na dvě hodiny denně nebo výše jeho výdělku nepřesáhla stanovenou mez. V této podobě zůstal rodičovský příspěvek až do října roku 1995, kdy se stal na základě zákona č. 117/1995 Sb. dávkou státní sociální podpory. První změnou od tohoto data bylo prodloužení věku dítěte pro nárok na příspěvek na 4 roky. Výše příspěvku už nebyla dána pevně stanovenou částkou, ale odvíjela se od částky životního minima na osobní potřeby rodiče a jejího součinu s daným koeficientem. I maximální možný výdělek byl dán částkou na osobní potřeby rodiče dítěte. Zároveň zákon zdůraznil, že dítě nemůže navštěvovat jesle, mateřskou školu (dále MŠ) nebo obdobné zařízení pro děti předškolního věku, aniž by rodič neztratil nárok na příspěvek. Tato podmínka byla zmírněna nejprve v roce 1998, kdy to bylo umožněno na tři dny v měsíci bez ohledu na čas, který dítě v zařízení stráví, a poté v roce 2001, kdy byl počet dní prodloužen na pět. Další důležité změny proběhly v letech 2004 a 2006. Nejdříve odpadla podmínka omezeného výdělku, později bylo umožněno dítěti navštěvovat MŠ³⁶ až čtyři hodiny denně bez ztráty nároku na příspěvek. Zcela novou podobu získal rodičovský příspěvek od 1. ledna 2008, proto je jeho vývoj od této doby zachycen v samostatné tabulce č. 10. Především byly stanoveny tři rychlosti čerpání a s nimi související různé výměry rodičovského příspěvku. První variantou je čerpání příspěvku do 2 let věku dítěte ve zvýšené výměře 11 400 Kč³⁷, pro kterou se rodič musí rozhodnout do konce kalendářního měsíce

³⁶ Pro dítě do 3 let zůstala podmínka stejná, tedy že může navštěvovat jesle nejvýše 5 dnů v měsíci.

³⁷ Tato možnost je ale určena pouze pro rodiče, kteří pobírali peněžitou pomoc v mateřství alespoň 380 Kč za kalendářní den.

následujícího po měsíci, v němž dítě dosáhlo dvaceti dvou týdnů života. Základní výměra činí 7 600 Kč měsíčně a je možné ji čerpat do 3 let věku dítěte. Snížená výměra se poskytuje ve výši 3 800 Kč, a to do 4 let věku dítěte. Volbu pro jednu z těchto dvou výměr rodič uplatňuje do konce kalendářního měsíce, v němž dítě dosáhlo 21 měsíce života. Ať už rodič provedl volbu jakoukoliv, je to volba nevratná a rodič už ji nemůže změnit³⁸. Rodičovský příspěvek se poskytuje vždy a pouze na nejmladší dítě v rodině, tzn., že jakmile se v rodině stane nejmladším dítětem jiné dítě, rodič začne pobírat rodičovský příspěvek na něj a znovu se všemi volbami, které mu náleží. Od 1. ledna 2011 došlo k úpravě věku dítěte, v němž rodič provádí volbu výměry a délky čerpání rodičovského příspěvku. Volba již neprobíhá ve 21. měsíci, ale v 9. měsíci věku dítěte. Jak je zřejmé, cílem této úpravy je snížení nákladů na rodičovský příspěvek v rámci státních úspor. Znovu novou podobu získává rodičovský příspěvek od 1. ledna 2012. Jeho výše už není stanovena ve třech výměrách, ale odvíjí se od výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství (tj. 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu). Maximálně však může činit 11 500 Kč měsíčně. Novinkou je, že možnost volby výše rodičovského příspěvku může provádět i rodič, který neměl nárok na peněžitou pomoc v mateřství, za podmínky, že ho splnil druhý z rodičů³⁹. Výhodou oproti předešlému období je také umožnění změny volby výše příspěvku, avšak nejdříve po uplynutí třech kalendářních měsíců. Dále je umožněno dítěti staršímu 2 let navštěvovat bez sledování jeho docházky zařízení předškolní péče o děti.

Z výše uvedeného historického přehledu jednotlivých úprav rodičovského příspěvku po roce 1989 je patrné, že se stát snaží o harmonizaci pracovního a rodinného života. V průběhu těchto let stát učinil několik kroků k dosahování tohoto cíle. Jsou jimi: zrušení maximálního možného výdělku pro nárok na příspěvek, umožnění docházky dítěte do zařízení předškolní péče o děti (s výše zmíněnými podmínkami) nebo volba výše a délky doby, po kterou rodič může příspěvek pobírat. Kroky jsou to jednoznačně správným směrem, nicméně stejně jako u výše analyzovaného porodného sledujeme neustálé snižování relativní výše dávky k průměrné mzdě (viz příloha č. 3).

³⁸ Naopak žádnou volbu nemůže provést rodič, který neměl nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Ten automaticky pobírá rodičovský příspěvek ve výši 7 600 Kč do 21 měsíce života dítěte a od té doby 3 800 Kč do věku dítěte čtyř let.

³⁹ Nelze-li stanovit denní vyměřovací základ ani jednomu z rodičů (podle stanovených podmínek), pobírá rodič rodičovský příspěvek za stejných podmínek jako v předešlém období. Tzn. 7 600 Kč do konce 9 měsíců věku dítěte a následně 3 800 Kč do 4 let věku dítěte.

Tabulka č. 9: Hlavní změny v úpravě rodičovského příspěvku v období 1990–2008

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Věk dítěte pro nárok na příspěvek	Výše příspěvku (za kalendářní měsíc)	Některé další podmínky	Maximální výše výdělku pro nárok na RP
1. 10. 1990	382/1990 Sb.	Při péči alespoň o jedno dítě do 3 let věku	900 Kčs	Příspěvek se poskytuje, i když je rodič výdělečně činný, pokud je zaměstnán nejvýše na 2 hod denně nebo jeho výdělek nepřesahuje stanovenou výši.	800 Kčs
1. 4. 1992	117/1992 Sb.	*	1 200 Kčs	*	1 000 Kčs
1. 5. 1993	154/1993 Sb.	*	1 360 Kč	*	*
1. 2. 1994	336/1993 Sb.	*	1 500 Kč	*	1 800 Kč
1. 10. 1994	143/1994 Sb.	*	1 740 Kč	*	*
1. 10. 1995	117/1995 Sb.	Při péči alespoň o jedno dítě do 4 let věku	1 848 Kč ----- Výše příspěvku je dána jako součin částky na osobní potřeby rodiče a koeficientu 1,10	Výdělek je omezen částkou na osobní potřeby rodiče dítěte (tzn. sazbou životního minima). ----- Dítě nemůže být umístěno v jeslích, MŠ nebo obdobném zařízení pro děti předškolního věku, aby rodič neztratil nárok na rodičovský příspěvek.	1 680 Kč
1. 1. 1996	—	*	1 980 Kč	*	1 800 Kč
1. 10. 1996	—	*	2 112 Kč	*	1 920 Kč
1. 7. 1997	—	*	2 222 Kč	*	2 020 Kč
1. 1. 1998	242/1997 Sb.	*	2 343 Kč	Dítě může být umístěno v jeslích, MŠ nebo obdobném zařízení pro děti předškolního věku maximálně na 3 dny v měsíci, aniž by rodič ztratil nárok na rodičovský příspěvek.	2 130 Kč
1. 4. 1998	—	*	2 343 Kč	*	*
1. 4. 2000	—	*	2 409 Kč	*	2 190 Kč
1. 10. 2001	271/2001 Sb.	*	2 552 Kč	Výdělek nesmí přesahovat 1,5 násobek částky na osobní potřeby dítěte. ----- Dítě může být umístěno v jeslích, MŠ nebo obdobném zařízení pro děti předškolního věku maximálně na 5 dnů v měsíci, aniž by rodič ztratil nárok na rodičovský příspěvek.	3 480 Kč
1. 1. 2004	453/2003 Sb.	*	2 552 Kč	Odpadá podmínka omezení výdělečné činnosti. Příjmy rodiče nejsou sledovány.	—

Tabulka č. 9 – pokračování

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Věk dítěte pro nárok na příspěvek	Výše příspěvku (za kalendářní měsíc)	Některé další podmínky	Maximální výše výdělku pro nárok na RP
1. 5. 2004	237/2004 Sb.	*	3 573 Kč ----- Výše příspěvku je dána jako součin částky na osobní potřeby rodiče a koeficientu 1,54	*	—
1. 1. 2005	—	*	3 634 Kč	*	—
1. 1. 2006	—	*	3 696 Kč	Dítě, které nedovršilo 3 let věku, může navštěvovat jesle 5 dnů v měsíci. ----- Dítě, které dosáhlo 3 let věku, může pravidelně navštěvovat MŠ nebo obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 4 hod denně.	—
1. 1. 2007	112/2006 Sb.	*	7 582 Kč	Výše příspěvku činí částku odpovídající 40 % průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře za kalendářní rok, který o 2 roky předchází rok, v němž se příspěvek poskytuje.	—

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

Tabulka č. 10: Hlavní změny v úpravě rodičovského příspěvku po roce 2008

Účinnost od	Číslo zákona, který změnu upravuje	Věk dítěte pro nárok na příspěvek	Výše příspěvku	Podmínky pro získání příspěvku
1. 1. 2008	261/2007 Sb.	do 2 let věku dítěte	11 400 Kč	Pro tuto variantu se musí rodič rozhodnout nejpozději do konce kalendářního měsíce následujícího po kalendářním měsíci, v němž dítě dosáhlo 22 týdnů života nebo 31 týdnů života, narodily-li se zároveň 2 a více dětí. Rodič pobíral peněžitou pomoc v mateřství ve výši alespoň 380 Kč.
		do 21 měsíců věku dítěte	7 600 Kč	Rodič neuplatnil nárok na zvýšenou výměru. Rodič neměl nárok na peněžitou pomoc v mateřství.
		od 22 měsíců do 3 let věku dítěte	7 600 Kč	Rodič uplatnil nárok na tuto výměru do konce kalendářního měsíce, v němž dítě dosáhlo 21 měsíců života. Rodič měl nárok na peněžitou pomoc v mateřství.
		od 22 měsíců do 4 let věku dítěte	3 800 Kč	Rodič uplatnil nárok na tuto výměru do konce kalendářního měsíce, v němž dítě dosáhlo 21 měsíců života. Rodič neměl nárok na peněžitou pomoc v mateřství.
1. 1. 2011	347/2010 Sb.	do 2 let věku dítěte	Výše RP zůstává stejná.	Slova 21 měsíců se nahrazují slovy 9 měsíců, jinak podmínky zůstávají stejné.
		do 9 měsíců věku dítěte		
		od 9 měsíců do 3 let věku dítěte		
		od 9 měsíců do 4 let věku dítěte		
1. 1. 2012	366/2011 Sb.	Nejdéle do 4 let věku dítěte	Do vyčerpání částky 220 000 Kč	Pro stanovení nároku a výše rodičovského příspěvku je rozhodující výše denního vyměřovacího základu pro stanovení PPM nebo nemocenského v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte
				Výši RP může volit rodič, jestliže alespoň jednomu rodiči v rodině lze stanovit 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu v částce převyšující 7 600 Kč až do částky 11 500 Kč
				Dítě mladší 2 let může navštěvovat jesle, MŠ nebo obdobné zařízení péče o předškolní děti maximálně 46 hodin měsíčně, u dítěte staršího 2 let se docházka do těchto zařízení nesleduje.

Zdroj: Vlastní sumarizace

4.2.5 Přídavky na děti

Před rokem 1989 poskytovány přídavky na děti v závislosti na počtu dětí (viz tabulka č. 6). Je zde tedy zřejmý propopulační charakter této dávky a pro rodiny s dětmi představovaly přídavky důležitý příjem⁴⁰. Takovouto podobu si dávka ponechala až do roku 1993. Od 1. listopadu 1993 se totiž pro výši přídávků na děti stal rozhodující jejich věk, nikoliv počet dětí v rodině. Stanoveny byly čtyři věkové kategorie, a to do věku 6 let, od 6 do 10 let věku, od 10 do 15 let věku a od 15 do 26 let věku, a výše přídávků se zvyšovala s věkem dítěte. Vnímat to můžeme jako pozitivní změnu, protože tím na jedné straně přestaly být znevýhodňovány rodiny s menším počtem dětí, na straně druhé byly uznány rostoucí náklady na dítě s jeho věkem. Stejně jako výše analyzované dávky byly přídavky na děti dle zákona č. 117/1995 Sb. začleněny do systému státní sociální podpory, na rozdíl od nich se ale staly dávkou testovanou, tzn., že nárok na ně byl omezen příjmem rodiny. Podle těchto nových úprav začaly fungovat od 1. ledna 1996. Zásadní změnou bylo stanovení třech možných výměr přídavku, a to zvýšené výměry, pro niž příjem rodiny nesměl přesáhnout součin částky životního minima a koeficientu 1,1, základní výměry a snížené výměry, která byla poskytována rodinám s příjmem vyšším než součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,8. Nárok na příravek ztratily rodiny s příjmem přesahujícím součin částky životního minima a koeficientu 3⁴¹. Charakter této dávky zůstal až na malé změny ve stanovení výše přídávků stejný do roku 2008. Zde se přídávků na děti také dotkly vládní škrty v důsledku ekonomické krize. Přídavky začaly být poskytovány v jedné základní výměře pevně stanovenou částkou, a to 500 Kč pro dítě do věku 6 let, 610 Kč pro dítě ve věku 6 až 15 let a 700 Kč pro dítě do 26 let. Zároveň nesměl příjem rodiny přesáhnout součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,4⁴². Tato podoba je platná dodnes.

Z výše uvedených poznatků je tedy zřejmé, že přídavky na děti ztrácí charakter rodinné dávky, na kterou má automaticky nárok každá rodina s dítětem, a stávají se postupně přístupné jen sociálně slabým rodinám. Z článku Kocourkové (2004) vyplývá,

⁴⁰ V Československu tvořily přídavky na děti zhruba 20 % průměrné měsíční mzdy. (Kocourková, 2004)

⁴¹ Pro představu: pro rodiče se dvěma dětmi ve věku 4 a 7 let nesměl příjem rodiny přesáhnout 23 340 Kč (průměrný plat v roce 1996 činil 9 825 Kč).

⁴² Příjem čtyřčlenné rodiny se dvěma dětmi ve věku 4 a 7 let tedy nesmí přesáhnout 21 696 Kč (průměrný plat v roce 2008 činil 22 592 Kč).

že Česká republika patří v Evropě k jedné z mála zemí, kde jsou přídavky na děti vypláceny v závislosti na příjmu rodiny. Zároveň se zde autorka zamýšlí nad skutečnou potřebností přídavku na dítě. Říká, že v úplné rodině s jedním nebo dvěma dětmi činí přírvek na dítě pouze 2–5 % čistého příjmu rodiny, a z tohoto hlediska je tedy společností přeceňován. Nicméně v nelehké ekonomické situaci rodin s dětmi může mít i tato dávka pro rodinu svou hodnotu, pokud ne dostatečnou finanční, tak alespoň psychologickou. Rodina tak může mít pocit, že v tomto ohledu není státu úplně lhostejná.

Tabulka č. 11: Hlavní změny v úpravě přídavků na děti po roce 1989

Účinnost od	Zákon, který změnu upravuje	Výše přídavku (za kalendářní měsíc v Kč)				Podmínky pro nárok na přídavek
		do 6 let věku	6 - 10 let věku	10 - 15 let věku	15 - 26 let věku	
1. 11. 1993	266/1993 Sb.	340	380	450	490	—
1. 1. 1996	117/1995 Sb.	422	467	554	608	Zvýšená výměra - příjem v rodině nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,10 Výše přídavku je dána součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,32
		370	409	484	532	Základní výměra - příjem v rodině převyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,10, ale nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,80 Výše přídavku je dána součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,28
		185	204	242	266	Snížená výměra - příjem v rodině převyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,80, ale nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 3,00 Výše přídavku je dána součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,14
1. 10. 1996	—	451	499	592	650	*
		395	437	518	568	
		197	218	259	284	
1. 7. 1997	—	474	525	621	682	*
		414	459	543	596	
		207	230	272	298	
1. 10. 1997	242/1997 Sb.	400	443	524	575	Zvýšená výměra - příjem v rodině nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,80 Výše přídavku je dána součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,27
		207	230	272	298	Základní výměra - příjem v rodině převyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,80, ale nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,20 Výše přídavku je dána součinem částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,14
1. 4. 1998	—	421	467	554	608	*
		218	242	287	315	
1. 1. 1999	—	499	554	656	720	Podmínky pro nárok na přídavek a jeho výši jsou stejné jako před 1. 10. 1997
		437	484	574	630	
		218	242	287	315	

Tabulka č. 11 – pokračování

Účinnost od	Zákon, který změnu upravuje	Výše přídatku (za kalendářní měsíc v Kč)				Podmínky pro nárok na přídatek
		do 6 let věku	6 - 10 let věku	10 - 15 let věku	15 - 26 let věku	
1. 4. 2000	—	512	570	675	739	*
		448	498	591	647	
		224	249	295	323	
1. 10. 2001	—	541	605	714	784	*
		473	529	624	686	
		237	265	312	343	
1. 1. 2005	—	550	614	726	797	*
		482	538	636	697	
		241	269	318	349	
1. 1. 2006	—	560	624	739	810	*
		490	546	647	709	
		245	273	323	354	
1. 1. 2007	112/2006 Sb.	576	706	810	Zvýšená výměra - příjem v rodině nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,50 ----- Výše přídatku je dána součinem částky životního minima dítěte a koeficientu 0,36	
		496	607	698	Základní výměra - příjem v rodině převyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 1,50, ale nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,40 ----- Výše přídatku je dána součinem částky životního minima dítěte a koeficientu 0,31	
		256	314	360	Snížená výměra - příjem v rodině převyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,40, ale nepřevyšuje součin částky ŽM rodiny a koeficientu 4,00 ----- Výše přídatku je dána součinem částky životního minima dítěte a koeficientu 0,16	
1. 1. 2008	261/2007 Sb.	500	610	700	Příjem rodiny nesmí převyšovat součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,40.	
1. 7. 2009	326/2009 Sb.	550	660	750	Příjem rodiny nesmí převyšovat součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,50.	
1. 1. 2010	362/2009 Sb.	500	610	700	Příjem rodiny nesmí převyšovat součin částky ŽM rodiny a koeficientu 2,40.	

* podmínka je stejná jako v předešlém období

Zdroj: Vlastní sumarizace

4.3 SHRUTÍ OBDOBÍ PO ROCE 1989

Po listopadové revoluci v roce 1989 se v souvislosti se změnou politických poměrů začalo měnit i rodinné a populační chování. Lidem se naskytlo mnoho nových možností, díky kterým začali odsouvat založení rodiny do pozdějšího věku, případně se varianty založení vlastní rodiny vzdali úplně. Stát na to zareagoval způsobem popsaným v této kapitole.

Především došlo k upuštění od pronatalitní populační politiky. V návaznosti na to ale nedošlo ke koncipování nové, rodinné politiky, ale naopak k minimalizaci zájmu o problematiku rodin⁴³. Tento přístup vycházel z nových požadavků české vlády. Prvním z nich bylo zvyšování odpovědnosti rodin za svou životní úroveň, druhým pak podpora pouze nízkopříjmových rodin.

Z hlediska podpory rodin přesto nelze první období po změně režimu na demokratický považovat za radikální. Důvodem byla snaha o zachování sociálního smíru a ochrana rodin před možným úpadkem pod přijatelnou životní úroveň. Za tímto účelem byla zavedena nová dávka – tzv. státní vyrovnávací příspěvek.

Rozsáhlé změny nastaly až v souvislosti s přípravou a přijetím zákona o státní sociální podpoře. Na jeho základě se výše dávek začala odvíjet od sazeb životního minima a došlo k adresnějšímu způsobu jejich přidělování. Ze sledovaných dávek začaly být poskytovány podle rodinného příjmu přídavky na děti, od roku 2011 i porodné.

Zájem o rodinu se začal znovu projevovat na přelomu tisíciletí. V rámci MPSV došlo k vytvoření samostatného odboru rodinné politiky a sociální práce, jehož úkolem bylo vytvoření koncepce rodinné politiky. Výsledek představovalo přijetí Národní koncepce rodinné politiky v roce 2005 a v následujících letech i několika dalších dokumentů týkajících se podpory rodin. Ačkoliv jsou po roce 2000 snahy o podporu rodinného života zřejmé, jejich realizace formou finančních opatření zaostává, což je patrné z analýzy vybraných dávek. Příčinou tohoto stavu se stala celosvětová hospodářská krize, v jejímž důsledku vláda ČR provádí škrty a úsporná opatření, která se dotýkají nejvíce právě rodin s dětmi.

⁴³ Tuto skutečnost dokazuje např. vývoj počtu zařízení péče o děti předškolního a raného věku, především pak vývoj počtu jeslí. Zatímco v roce 1990 existovalo 1 043 jeslí pro 39 829 dětí, v roce 1992 jejich počet klesl na 381 pro 13 196 dětí. Situace v roce 2007 byla následovná: 49 jeslí s 1 587 místy pro děti. (Kuchařová a kol., 2009)

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo analyzovat vývoj rodinné politiky na území České republiky od vzniku samostatného Československa v roce 1918 a její současnou podobu se zaměřením na analýzu vývoje vybraných finančních opatření na podporu rodiny.

V první kapitole jsme se zabývali rodinou a její charakteristikou. V novodobých dějinách rodina prošla různými proměnami. Zatímco tradiční rodina byla založena na plození dětí, které byly zárukou ekonomického zabezpečení rodičů ve stáří, s nástupem industrializace v 19. století se pojetí rodiny začalo měnit. Hlavní změnou bylo vykonávání práce odděleně od místa bydliště, v návaznosti na to snaha o větší zaměstnanost žen a tím jejich postupná ekonomická nezávislost na muži. Společně s benevolentnějším zákonodárstvím ohledně rozvodů a interrupcí představovaly tyto změny největší zásahy do rodinného života. Významný vliv na rodinné a populační chování v České republice měla mimo jiné změna politických poměrů po revoluci v roce 1989. Občanům se naskytly nové možnosti, díky kterým začali odkládat založení rodiny do pozdějšího věku, případně se rodinného způsobu života vzdali úplně. Změny jsme zpozorovali především v poklesu porodnosti, sňatečnosti a nárůstu rozvodovosti, které jsme reflektovali ve zpracovaných grafech. Přes veškeré faktory negativně působící na postavení rodiny ve společnosti je možné říci, že rodina je stále základní jednotkou společnosti a svou funkcí biologickou, sociální, výchovnou a ekonomickou má ve společnosti nezastupitelnou úlohu. Stát si je této skutečnosti vědom, a z toho důvodu by měl ve vlastním zájmu usilovat o podporu rodinného života. Prostředkem k dosahování tohoto cíle by se měla stát rodinná politika.

V další části práce jsme proto plynule přešli k definici pojmu „rodinná politika“. Přestože vymezení termínu je komplikované, lze ho obecně zhodnotit jako souhrn nástrojů a opatření státu, který přispívá k podpoře rodiny a všech jejích funkcí, aniž by některou z nich upřednostňoval. Oblasti působení rodinné politiky jsou rozsáhlé, vymezili jsme ale tři hlavní typy státních intervencí v oblasti podpory rodin s dětmi. Jedná se o právní, ekonomická a sociálně-ekologická opatření. Jejich obsah pro Českou republiku byl nastíněn v přehledné myšlenkové mapě.

To, jak se tento systém podpory rodin vyvíjel, bylo obsahem třetí kapitoly, ve které jsme analyzovali vývoj rodinné politiky na území České republiky před rokem 1989. Přesto v tomto období nehovoříme o rodinné politice jako takové. Ta, jak jsme již

zmínili, je zaměřena na podporu všech rodinných funkcí. V jednotlivých letech tohoto období vývoje společnosti se sice měnil důraz na různá opatření, obecně ale cílem podpory rodiny ze strany státu byla vždy podpora rození dětí, zatímco ostatní funkce rodiny byly často eliminovány (viz preference ekonomické aktivity obou rodičů a s tím související snaha o přesunutí péče o děti mimo rodinu do kolektivních zařízení). Politika na podporu rodin s dětmi tedy měla primárně propopulační charakter. Charakteristická je ale především pro období první poloviny 70. let, kdy došlo k zavedení řady prorodinných opatření. Přesto se dnes hovoří o špatném načasování propopulační politiky, neboť byla prováděna v období demograficky příznivém. Do věku nejvyšší plodnosti se totiž dostaly silné poválečné ročníky a ve spojení s přijatými opatřeními došlo k ještě výraznějšímu zvětšení efektu v počtu narozených dětí. Vznikla tak silná demografická vlna, která do budoucnosti přináší řadu problémů. Na základě analýzy historického vývoje státem zaváděných opatření na podporu rodiny, jsme vymezili hlavní finanční opatření. Jedná se o: novomanželské půjčky, podporu při narození dítěte, mateřskou dovolenou spojenou s peněžitou pomocí v mateřství, mateřský příspěvek a přídavky na děti. Všechny tyto dávky považujeme za nezbytně důležité pro podporu rodinného života před rokem 1989 a jejich vývoj jsme zachytili v přehledných tabulkách. Vytknout lze systému na podporu rodin jeho strnulost, změny byly často prováděny jednou za několik let a málo reagovaly na změny společenské situace. Přesto tato stabilita znamenala pro občany jistotu, že o jejich rodiny bude postaráno.

V poslední, čtvrté kapitole jsme charakterizovali přístup státu k podpoře rodiny po roce 1989 a následně jsme analyzovali vývoj dávek na podporu rodiny, které jsme vymezili jako nezbytně důležité pro podporu rodinného života před rokem 1989. Ačkoliv stát upustil od své propopulační politiky, nedošlo ke koncipování nové, rodinné politiky. Naopak se podpora rodiny v 90. letech omezila na minimum. Nejvýraznější změny jsme zaznamenali v souvislosti s přijetím zákona o státní sociální podpoře v roce 1995. Výše dávek se začala odvíjet od sazeb životního minima a došlo k adresnějšímu způsobu jejich poskytování. Zájem o rodinu byl obnoven až na přelomu tisíciletí, o čemž svědčí přijetí Národní koncepce rodinné politiky a dalších dokumentů týkajících se podpory rodin. Realizace různých opatření je ale znemožněna v důsledku celosvětové hospodářské krize, v rámci níž je Vláda ČR nucena provádět úsporná opatření

dotýkající se především rodin s dětmi. Na základě analýzy sledovaných dávek jsme zaznamenali tyto hlavní změny:

Poskytování novomanželských půjček bylo na počátku 90. let zrušeno. Přestože vznikla řada nástrojů na podporu bydlení, jejich význam už fakticky obnoven nebyl.

Důležitost podpory při narození dítěte klesá. Třebaže její absolutní výše do určitého období rostla, relativní výše dávky k průměrné mzdě zaznamenala opačný trend. Od roku 2011 je navíc dávka poskytována v závislosti na příjmu rodiny, je tedy určena jen sociálně slabým rodinám. Uvažuje se ale o úplném zániku této dávky.

Mateřská dovolená zaznamenala spíše pozitivní změny, přestože matce náleží jen 70 % denního vyměřovacího základu jejího pracovního příjmu. Délka dovolené ale patří k jedněm z nejdelších na světě. Snahy jsou také o stále větší zapojení otců do péče o malé děti. Navrhována je tzv. otcovská dovolená, která zatím ale nebyla zrealizována.

Mateřský příspěvek byl v roce 1990 ve své podstatě přejmenován na rodičovský. Znovu tím bylo dáno najevo zrovnoprávnění mužů a žen při péči o dítě. Změny, které proběhly v jeho úpravách, můžeme označit za pozitivní, přesto jeho relativní výše k průměrné mzdě klesá. Ocenit lze ale zavedení tzv. „třírychlostního“ čerpání příspěvku, zrušení podmínky omezeného výdělku pro nárok na příspěvek a za stanovených podmínek umístění dítěte do zařízení předškolní péče bez ztráty nároku na příspěvek. Všechny tyto změny mají za cíl lepší slučování profesních a rodičovských rolí.

Přídavky na děti se staly dávkou poskytovanou pouze sociálně slabým rodinám. Nárok na ně je omezen příjmem rodiny. Své výsadní postavení, které měly v podpoře rodiny před rokem 1989, tedy ztratily.

Z výše uvedených změn lze tedy vyvodit upadající finanční kompenzaci lidem, kteří se rozhodnou dobrovolně omezit své příjmy pro svou osobní potřebu a investují je do založení rodiny a výchovy dětí. Přímá finanční podpora je ale jedna z mála forem podpory rodinného života a jako taková ztrácí svou funkci. Stát by měl proto uvažovat především o jiných formách podpory rodinného soužití, které je jedním z předpokladů harmonické společnosti. Neudělal by stát pro rodinu více, kdyby např. zakázal nedělní prodej (jako je tomu v Rakousku nebo Německu), a tím by rodině umožnil trávit více společného času, který mohou smysluplněji využít pro posílení vzájemných vztahů?

SUMMARY

The purpose of this work was to show the development of the family policy in the Czech Republic from the foundation of independent Czechoslovakia in 1918 and its current form focussed on the analysis of development of certain financial measures for family support.

In the first chapter we dealt with the family and its characteristic, and with the term family policy. Although currently it is very difficult to find a unitary definition of the family, it is generally possible to say that the family is a basic unit of the society and it has unreplaceable role in it because of its biologic, social, educational and economical function. It educates and socializes new individuals and therefore it is unexpendable for the society. But only a healthy and functional family may offer appropriate education.

In a modern history, the family went through various changes. The traditional family was founded to bear babies, who were security of parent's economical assurance in the old age. In 19th century, with industrialisation, the conception of the family started to change.

The main changes were in working separately from homeplace and greater employment of women and their consecutive independence on men. However, it was discovered that the family is unreplaceable in care of little children and it cannot be replaced by collective education, which was pushed ahead in our society in the 1950s.

The attitude to the family also affected more benevolent legislation about divorces and its still greater social acceptability as well as more benevolent legislation about abortions and expansion of contraceptive means. Better economic situation led parents to prefer their own interests to their children.

We summarize the changes of the Czech family after 1989 in synoptical graphs, which reflect demographic progress in the first part, concretely quantity of marriages, divorces, childbirth and development in number of born and aggregative prolificacy between 1989 - 2010 and in the second part document changes of family life on the example of Czech home structure and changes of families depending on number of children.

In the next part of the work we proceed to the term of family policy. Although the specification of the term is still complicated, generally it is possible to evaluate it as a complex of instruments and a state measure which contribute to a family support and all its functions without any of these preferring. The functioning areas of the family policy are wide, however, we can define three main types of state intervention in the area of support of the families with children. There is a law, economic and socio-ecologic measure. Their content for the Czech Republic is outlined in the synoptical mind map.

In the third chapter we present the development of the family policy in the Czech Republic between 1918 – 1989. In various evolutionary periods of the society the stress on different benefits has been changing, but generally the aim of family support from state has always been childbirth support with many different financial benefits. We summarized the development of these benefits, i.e. child benefits, maternity contributions, maternity leave with financial help during maternity, childbirth contribution and newlywed loans, in synoptical table.

In the forth chapter we described the family policy in our country after 1989 and its current form. Compared to last years we stated these main differences: Factual forfeiture of newlywed loans. Limitation of childbirth contribution. Maternity leave remained in a similar form. It belongs to one of the longest lasting ones in the world. Even paternity leave is proposed. Maternity contribution was renamed to paternal and by different precautions it was made an effort about better harmonizing professions and family roles. A loss of meaning of child benefits. They are provided only to socially weak families.

ZDROJE

PUBLIKACE

Bartošová, Milada. *Československá populační politika včera a dnes*. Praha: Panorama, 1979.

Berg, Wolfgang. What is Family Policy Today? *Social Work Review / Revista de Asistentă Socială*, 2011, č. 3, s. 53–62.

Freiová, Michaela. *Východiska rodinné politiky*. Praha: Občanský institut, 1998.

Jirková, Kateřina. Koncepce rodinné politiky a opatření iniciovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. *Demografie*, 2009, roč. 51, č. 4, s. 280–286.

Koubek, Josef. Populační politika v právnických předpisech Československé republiky v letech 1918–1938. *Demografie*, 1980, č. 2, s. 126–136.

Koubek, Josef. Vliv populační politiky na plodnost v Československu. *Demografie*, 1990, č. 3, s. 193–203.

Kocourková, Jiřina. Přídavky na děti v České republice: Preference a realita. *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 1, s. 22–32.

Kocourková, Jiřina. Od politiky populační k politice rodinné: vývoj v ČR od počátku 90. let. In: Kocourková, J. – Rabušic, L. (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: PřF UK, 2006, s. 107–127.

Kocourková, Jiřina. Populační klima a rodinná politika. In: Fialová, L. (ed.). *Populační vývoj České republiky v letech 2001–2006*. Praha: PřF UK, 2007, s. 95–102.

Krebs, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Praha: Aspi, 2005.

Kučera, Milan. Populační politika Československa. *Demografie*, 1968, s. 307–317.

Kučera, Milan. Československo 1918–1988. *Demografie*, 1988, č. 1, s. 3–9.

Kučera, Milan. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost ve spolupráci se Sociologickým ústavem AV ČR, 1994.

Kučera, Milan. *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu*. Praha: CEFRES, 2001.

- Kučera, Milan. Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. *Demografie*, 2008, roč. 50, č. 4, s. 230–239.
- Kučera, Milan. Pronatalitní populační politika už nestačí – Nutností se stala komplexní rodinná politika. *Demografie*, 2009, roč. 51, č. 4, s. 274–279.
- Kuchařová, Věra a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Loužek, Marek. Odolejme svádění socialistické propopulační politiky. In: *Propopulační politika – ano či ne*. Praha: Centrum pro ekonomiku, 2002, s. 37–46.
- Matějková, Barbora, Poloncyová, Jana. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*. Praha: VÚPSV, 2004.
- Matoušek, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003a.
- Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2003b.
- Mitchell, Eva. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010.
- Možný, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008.
- Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008.
- Národní koncepce rodinné politiky*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005.
- Národní zpráva o rodině*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2004.
- Nešporová, Olga. Rodinná politika. In: Nešpor, R – Večerník, J. (eds.). *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 81–90.
- Poláková, Olga, Průša, Ladislav. *Vybrané otázky z rodinné a bytové politiky*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1993.
- Robila, Mihaela. Family Policies in Eastern Europe: A focus on Parental Leave. *Journal of Child & Family Studies*, 2012, roč. 21, č. 1, s. 32–41.
- Rodinná politika na úrovni krajů a obcí. Metodické „doporučení“ Ministerstva práce a sociálních věcí ČR*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008.

Rodinná politika pro Českou republiku. Praha: Občanský institut, 2005.

Sirovátka, Tomáš a kol. Česká rodina a sociální dávky. In: Sirovátka, T. (ed.). *Česká sociální politika na prahu 21. století. Efektivnost, selhávání, legitimita.* Brno: Masarykova univerzita, 2000.

Šolcová, Miroslava. *Sociální politika socialistické společnosti.* Praha: Svoboda, 1981.

Šteker, Antonín. Populační politika státu. In: Brablcová, Vlasta a kol. *Manželství rodina rodičovství.* Praha: Horizont, 1977.

Toušek, Václav a kol. *Ekonomická a sociální geografie.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Veselá, Renata a kol. *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy.* Praha: Eurolex Bohemia, 2005.

PŘÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci ze dne 13. prosince 1945.

Zákon č. 58/1947 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 13. prosince 1945, č. 154 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci ze dne 2. dubna 1947.

Zákon č. 56/1948 Sb., o státní podpoře novomanželům ze dne 25. března 1948.

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění ze dne 15. dubna 1948.

Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců ze dne 17. prosince 1956.

Zákon č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky ze dne 25. března 1964.

Zákon č. 67/1965 Sb., o některých změnách v nemocenském pojištění ze dne 16. června 1965.

Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění ze dne 27. června 1968.

Zákon č. 153/1969 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce ze dne 18. prosince 1969.

Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku ze dne 18. prosince 1969.

Zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku ze dne 8. října 1971.

Nařízení vlády č. 98/1971 Sb., o zvýšení podpory při narození dítěte ze dne 16. září 1971.

Zákona č. 99/1972 Sb., o zvýšení přídavků na děti a výchovného ze dne 14. prosince 1972.

Zákonné opatření č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům ze dne 6. března 1973.

Nařízení vlády č. 77/1979 Sb., kterým se zvyšují přídavky na děti a výchovné ze dne 18. července 1979.

Zákonné opatření č. 8/1982 Sb., o zvýšení mateřského příspěvku a o změnách v nemocenském zabezpečení ze dne 27. ledna 1982.

Zákon 110/1984 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku ze dne 13. listopadu 1984.

Nařízení vlády č. 44/1987 Sb., o úpravě podmínek pro poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům ze dne 7. května 1987.

Zákon č. 50/1987 Sb., o změnách zákona o mateřském příspěvku ze dne 23. června 1987.

Zákon č. 52/1987 Sb., kterým se mění a doplňují některá ustanovení zákoníku práce ze dne 23. června 1987.

Zákon č. 188/1988 Sb., kterým se mění a doplňuje zákoník práce ze dne 14. prosince 1988.

Zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku ze dne 18. září 1990.

Zákon č. 134/1991 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení ze dne 19. března 1991.

Zákon č. 117/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 383/1990 Sb., o rodičovském příspěvku ze dne 4. března 1992.

Zákon č. 37/1993 Sb., o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů ze dne 22. prosince 1992.

Nařízení vlády č. 154/1993 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek ze dne 5. května 1993.

Zákon č. 266/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů ze dne 13. října 1993.

Zákon č. 308/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů ze dne 3. prosince 1993.

Nařízení vlády č. 336/1993 Sb., kterým se zvyšují částky životního minima a některé sociální dávky ze dne 22. prosince 1993.

Nařízení vlády č. 143/1994 Sb., o zvýšení rodičovského příspěvku a podpory při narození dítěte ze dne 15. června 1994.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ze dne 26. května 1995.

Zákon č. 242/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění některých dalších zákonů ze dne 17. září 1997.

Zákon č. 155/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony ze dne 18. května 2000.

Zákon č. 271/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony ze dne 10. července 2001.

Zákon č. 453/2003 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony ze dne 6. listopadu 2003.

Zákon č. 237/2004 Sb., kterým se v souvislosti s přijetím zákona o dani z přidané hodnoty mění některé zákony a přijímají některá další opatření a mění zákon č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, ve znění zákona č. 479/2003 Sb., a zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů ze dne 1. dubna 2004.

Zákon č. 112/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o životním a existenčním minimu a zákona o pomoci v hmotné nouzi ze dne 14. března 2006.

Zákon č. 113/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů ze dne 14. března 2006.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění ze dne 14. března 2006.

Zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů ze dne 19. září 2007.

Zákon č. 326/2009 Sb., o podpoře hospodářského růstu a sociální stability ze dne 17. června 2009.

Zákon č. 362/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010 ze dne 5. října 2009.

Zákon č. 166/2010 Sb., kterým se mění zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 362/2009 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s návrhem zákona o státním rozpočtu České republiky na rok 2010 ze dne 13. dubna 2010.

Zákon č. 347/2010 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s úspornými opatřeními v působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 12. listopadu 2010.

Zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony ze dne 6. listopadu 2011.

INTERNETOVÉ ODKAZY

Sazby životního minima [online]: Dostupné na www:

http://business.center.cz/business/pravo/pracovni/zivotni_minimum.aspx [aktivní dne 11. 4. 2012]

<http://www.finance.cz/makrodata-eu/trh-prace/statistiky/zivotni-minimum/> [aktivní dne 11. 4. 2012]

Stránky Českého statistického úřadu [online]. Dostupné na www:

www.czso.cz

Stránky MMR [online]. Dostupné na www:

<http://www.mmr.cz/Pro-media/Tiskove-zpravy/2011/Finance-na-Uver-300-jsou-pro-letosni-rok-prakticky> [aktivní dne 14. 4. 2012]

Stránky MPSV [online]. Dostupné na www:

<http://www.mpsv.cz/cs/4> [aktivní dne 1. 4. 2012]

Stránky MPSV [online]. Dostupné na www:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1989/121005b.pdf> [aktivní dne 6. 4. 2012]

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Vývoj počtu sňatků v letech 1989–2010	14
Graf č. 2: Vývoj počtu rozvodů a úhrnné rozvodovosti v letech 1989–2010	15
Graf č. 3: Vývoj počtu narozených a úhrnné plodnosti v období 1989–2010	17
Graf č. 4: Struktura českých domácností v období 1980–2001	17
Graf č. 5: Rodinné domácnosti podle počtu dětí [%]	18

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1: Oblasti podpory rodin s dětmi	21
---	----

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Modely rodinných politik	22
Tabulka č. 2: Hlavní změny v novomanželských půjčkách od jejich zavedení do roku 1989	36
Tabulka č. 3: Hlavní změny ve výši podpory při narození dítěte před rokem 1989	37
Tabulka č. 4: Hlavní změny v úpravě mateřské dovolené v období 1945–1989	38
Tabulka č. 5: Hlavní změny v mateřském příspěvku od jeho zavedení do roku 1989 ..	39
Tabulka č. 6: Přídavky na děti v období 1945–1989	40
Tabulka č. 7: Hlavní změny v úpravě porodného po roce 1989 do současnosti	48
Tabulka č. 8: Hlavní změny v úpravě mateřské/rodičovské dovolené po roce 1989	50
Tabulka č. 9: Hlavní změny v úpravě rodičovského příspěvku v období 1990–2008	53
Tabulka č. 10: Hlavní změny v úpravě rodičovského příspěvku po roce 2008	55
Tabulka č. 11: Hlavní změny v úpravě přídavků na děti po roce 1989	58

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Sazby životního minima	75
Příloha č. 2: Relativní výše porodného k průměrné mzdě	76
Příloha č. 3: Relativní výše rodičovského příspěvku k průměrné mzdě	77

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
Kč	Koruna česká
Kčs	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
mld.	miliarda
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠ	mateřská škola
např.	například
PPM	peněžitá pomoc v mateřství
RP	rodičovský příspěvek
Sb.	Sbírka zákonů
tzn.	to znamená
ŽM	životní minimum

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Sazby životního minima

Částka k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb [Kč]							
	Dítě do 6 let	od 6 do 10 let	od 10 do 15 let	od 15 do 26 let (nezaopatřené)	Ostatní občané	První dospělá osoba	Druhá a další dospělá osoba
1. 3. 1993	1 020	1 130	1 360	1 470	1 360	—	—
1. 2. 1994	1 120	1 240	1 500	1 620	1 500	—	—
1. 1. 1995	1 230	1 360	1 620	1 780	1 680	—	—
1. 1. 1996	1 320	1 460	1 730	1 900	1 800	—	—
1. 10. 1996	1 410	1 560	1 850	2 030	1 920	—	—
1. 7. 1997	1 480	1 640	1 940	2 130	2 020	—	—
1. 4. 1998	1 560	1 730	2 050	2 250	2 130	—	—
1. 4. 2000	1 600	1 780	2 110	2 310	2 190	—	—
1. 10. 2001	1 690	1 890	2 230	2 450	2 320	—	—
1. 1. 2005	1 720	1 920	2 270	2 490	2 360	—	—
1. 1. 2006	1 750	1 950	2 310	2 530	2 400	—	—
1. 1. 2007	1 600	1 960		2 250	—	2 880	2 600
1. 1. 2012	1 740	2 140		2 450	—	3 140	2 830

Zdroj: business.center.cz, www.finance.cz

Příloha č. 2: Relativní výše porodného k průměrné mzdě

Datum změny výše porodného	Výše porodného [Kč]	Průměrná hrubá mzda [Kč]	Relativní výše porodného k průměrné mzdě [%]
1989	2000	3170	63,1
1. 1. 1991	3000	3792	79,1
1. 5. 1993	4000	5904	67,8
1. 10. 1994	4500	7004	64,2
1. 10. 1995	4920	8307	59,2
1. 1. 1996	5280	9825	53,7
1. 10. 1996	5640	9825	57,4
1. 7. 1997	5920	10802	54,8
1. 4. 1998	6240	11801	52,9
1. 4. 2000	6400	13219	48,4
1. 10. 2001	8450	14378	58,8
1. 1. 2005	8600	18344	46,9
1. 1. 2006	8750	19546	44,8
1. 1. 2006	17500	19546	89,5
1. 1. 2007	17760	20957	84,7
1. 1. 2008	13000	22592	57,5
1. 1. 2011	13000	24319	53,5

Data průměrné mzdy: ČSU

Zdroj: vlastní sumarizace a výpočty

Příloha č. 3: Relativní výše rodičovského příspěvku k průměrné mzdě

Datum změny výše rodičovského příspěvku	Výše RP za kalendářní měsíc [Kč]	Průměrná hrubá mzda [Kč]	Relativní výše RP k průměrné mzdě [%]
1. října 1990	900	3286	27,4
1. dubna 1992	1200	4644	25,8
1. května 1993	1360	5904	23,0
1. února 1994	1500	7004	21,4
1. října 1994	1740	7004	24,8
1. října 1995	1848	8307	22,2
1. ledna 1996	1980	9825	20,2
1. října 1996	2112	9825	21,5
1. července 1997	2222	10802	20,6
1. dubna 1998	2343	11801	19,9
1. dubna 2000	2409	13219	18,2
1. října 2001	2552	14378	17,7
1. května 2004	3573	17466	20,5
1. ledna 2005	3634	18344	19,8
1. ledna 2006	3696	19546	18,9
1. ledna 2007	7582	20957	36,2
1. ledna 2008	11 400	22592	50,5
	7 600		33,6
	3 800		16,8

Data průměrné mzdy: ČSU

Zdroj: vlastní sumarizace a výpočty